

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024 - 2028

KALKINMA SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI**

**ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)**

**KALKINMA SÜRECİNDE SİVİL
TOPLUM KURULUŞLARI**

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

ISBN 978-625-8356-64-9

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iii
GRAFİK LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
KATILIMCI LİSTESİ	vi
YÖNETİCİ ÖZETİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. MEVCUT DURUM ANALİZİ	4
2.1. Dünyada Genel Durum	4
2.1.1. Dünyadaki Gelişme Eğilimleri	4
2.1.2. Uluslararası Standartlar	5
2.1.3. Başarılı Ülke Uygulamaları	10
2.1.4. Uluslararası Yükümlülükler	11
2.2. Türkiye’de Genel Durum	12
2.2.1. Kapsam ve Mevzuat	14
2.2.2. Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar	23
2.2.3. Ulusal Politikalar	24
2.2.4. On Birinci Kalkınma Planı Döneminin Değerlendirilmesi	24
2.2.5. Hedeflere Ulaşılmasının Önündeki Başlıca Sorunlar	26
2.2.5.1. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar	26
2.2.5.2. Kurumsal Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar	27
2.2.5.3. İnsan Kaynaklarından Kaynaklanan Sorunlar	28
2.2.5.4. Diğer Sorunlar	28
2.2.6. Uluslararası Mukayeseli Olarak Türkiye İçin Temel Göstergeler ve Türkiye’nin Uluslararası Konumu	29
2.3. İlişkili Temel Alanlardaki Gelişmelerin Rapora Yansıması	30
2.4. Türkiye’deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları	31
3. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ	35
3.1. Uzun Vadeli Hedefler	35
3.2. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028 Yılı) Hedef ve Amaçları	36
3.3. Temel Amaçlara Dönük Politika ve Tedbirler	36
3.4. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla İlişkisi	42
3.5. Plan Hedeflerini Gerçekleştirmek İçin Yapılması Önerilen Araştırmalar	43

4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	45
KAYNAKLAR	48

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Genişleme Bölgesindeki Sivil Topluma Yönelik AB Hedefleri ve Göstergeleri6

Tablo 2: Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri9

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı	15
Grafik 2: Yıllara ve Süre Tipine Göre Dernek Çalışan Sayıları	16
Grafik 3: Türkiye’de Maaşlı ve Gönüllü Çalışan Sayısı.....	17
Grafik 4: Hedef Kitlelerine Göre Yeni Vakıfların Dağılımı	18
Grafik 5: Derneklerin Kaynaklarına Göre Gelir Dağılımı (2021 yılı).....	20

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
COPNI	Hanehalkına Hizmet Eden Kâr Amacı Olmayan Kuruluşların Amaca Göre Sınıflaması (Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households)
DERBİS	Dernekler Bilgi Sistemi
IPA	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession)
NACE	Avrupa Topluluđu'ndaki Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiksel Sınıflandırması (Nomenclature des Activités Économiques dans la Communauté Européenne)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OGP	Açık Yönetim Ortaklığı (Open Government Partnership)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

KATILIMCI LİSTESİ

BAŞKAN

Ahmet TRKZ

İİşleri Bakanlığı

RAPORTÖR

Doç.Dr. Özge ZİHNİGLU

Liverpool Üniversitesi

KOORDİNATÖR

Veysi KASSAP

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Pınar ÖZEL

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

ÜYELER

Ahmet Hakan ATİK

Avrupa Birliği Başkanlığı

Aşkın ÇETİNKAYA

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Prof. Dr. Ayça ERGUN ÖZBOLAT

Orta Doęu Teknik Üniversitesi

Ayşe ÇAVUŞ

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Bali Emrah BİÇER

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Banu ERGL

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Begüm İNTEPELER

Yerel Gençlik Dernekleri Ağı (YGDA)

Betül SOYSAL

Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği (TÜSİAD)

Bilge ZER

Avrupa Birliği Başkanlığı

Burcu EVREN

Milli Eğitim Bakanlığı

Büřra ERGİN

İİşleri Bakanlığı

Cesim ÇELİK

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Dicle KAYMAZ

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

Diędem TUTMAZ

İİşleri Bakanlığı

Duygu YARDIMCI

Avrupa Birliği Başkanlığı

Ekin SARI AKALIN

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)

Emine DOęRUKöK

Ankara Kalkınma Ajansı

Gizem FİDAN

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)

Gökhan YETKİN

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)

Güven SAVUL
Doç. Dr. Hakan DULKADİROĞLU
Halime Ebru DEMİRCAN
Hasan ŞANALMIŞ
Hüseyin Cevahir ÖZALP
İlker ÜNAL
İnci Zehra SÜEL
Lütfi Alper ÖZMEN
Mehmet ÖMÜRBEK
Mehmet TAŞCI
Mehru AYGÜL
Mert Can SELVER
Mine ÇATAL
Muhammet Fatih YILDIRIM
Nagehan AKAN
Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN
Nuray ŞEHİTOĞLU
Nurullah ÖZGÜL
Onur EGE
Ömer Faruk TERZİ
Dr. Özcan GARAN
Pelin ÖRTEN DEMİRCİ
Pınar YAVUZKANAT
Rana KOTAN
Recep ATAR
Seda GÖZ
Seda ÖKSÜZ
Seda UZ

Seda YILMAZ
Sedat YAŞA
Selen YILDIZ
Senem BAŞYURT
Serdar ERKOL
Seyithan YILDIRAK

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dışişleri Bakanlığı
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
İçişleri Bakanlığı
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Avrupa Birliği Başkanlığı
Tarım ve Orman Bakanlığı
Türkiye Girişimcilik Vakfı
Strateji ve Bütçe Başkanlığı
İlke Eğitim Kültür Derneği
Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
KOSGEB
Sivil Toplum Merkez Üssü
İstanbul Üniversitesi
Ticaret Bakanlığı
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV)
Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi
(Ulusal Ajans)
Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)
Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Gençlik ve Spor Bakanlığı
Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Şafak MÜDERRİSGİL

Şerafettin AKIN

Tolga ŞAHİN

Üzeyir KARAKUŞ

Etki Yatırımı Platformu (Etkiyap)

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Adalet Bakanlığı

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

YÖNETİCİ ÖZETİ

On İkinci Kalkınma Planı döneminde, ekonomik, sosyal, çevresel sorunlarla temel haklar alanında karşılaşılabilecek sorunların çok boyutlu ve çok yönlü olacağı öngörülmektedir. Mevcut sorunların yanı sıra, gelecekte ortaya çıkabilecek zorluklarla başa çıkmak için sivil toplum kuruluşları (STK)'nın kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkili bir rol oynaması önem kazanmaktadır. Bu sayede, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçları ve önerileri dikkate alınarak eşitlik ve sosyal adaleti destekleyen daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek inşa edilebilir.

Türkiye’de sivil toplumun kökleri eskiye dayanmakla birlikte son dönemde görünürlüğü daha da artmıştır. Dernekler, vakıflar, sosyal kooperatifler, sendikalar, platformlar ve girişimler gibi farklı formel ve informal yapılar sivil toplum içerisinde yer almaktadır. Dünyada yaygın bir şekilde uygulaması bulunan sosyal girişimcilik ise Türkiye’de son yıllarda giderek daha fazla ilgi görmektedir. STK’ların üye ve gönüllü sayıları son yıllarda artış göstermekle birlikte gelişmiş ülkelere göre düşük düzeydedir.

Türkiye’de STK’ların bağışlar ve yurt dışından alınan yardımlar başta olmak üzere çeşitli gelir kaynakları bulunmaktadır. Bu gelirler son dönemde artış göstermektedir. Ancak STK gelirlerinin gayri safi milli hâsılaya oranı, gelişmiş ülkelere kıyasla çok düşük seviyelerdedir. STK’lara sağlanan vergi avantajlarının genişletilmesi, yenilikçi finansman olanaklarının yaygınlaştırılması, kamu kurumlarının STK’ların çalışma alanlarına giren projelerine daha fazla destek vermesi ve yardım toplamayla ilgili süreçlerin hızlandırılarak Yardım Toplama Kanununun iyileştirilmesi STK’ların mali kapasitelerini geliştirmelerine katkı sunacaktır.

STK’ların kalkınma sürecine etkili bir şekilde katkı sağlayabilmeleri ve daha genel olarak sivil toplumun gelişimi için örgütlenme özgürlüğü konusunda elverişli bir ortamın olması şarttır. Sivil toplumun gelişmesi ve güçlenmesi için elverişli yasal, mali ve toplumsal ortamın oluşması gerekmektedir.

STK’ların odağında yerel ve ulusal ihtiyaçlar olmakla birlikte küresel koşullar siyasi ve ekonomik koşulları etkilemekte, dünya genelinde yeni ihtiyaçlar doğurmakta ve böylelikle STK’ların çalışmalarını şekillendirmektedir. Bu sorunların çözümü işbirliğini gerekli kılmaktadır. Ayrıca, teknolojik dönüşüm, birçok alanda olduğu gibi Türkiye’deki STK’ların iş yapma biçimlerini etkilemektedir. Bu sebeple, STK’ların demokratik, kapsayıcı, işbirliği, uyum yeteneği ve aktif vatandaşlık bilinci yüksek aktörler olmaları önemlidir.

Sivil toplum dinamik bir alandır. Değişen koşullarla birlikte STK'ların güçlü ve zayıf yanlarındaki dönüşümlerin saptanması, sivil topluma yönelik yeni tehdit ve fırsatların değerlendirilmesi ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçların belirlenmesi için küresel dinamikler ışığında ve diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak Türkiye'deki STK'ların gelişiminin izlenmesi büyük öneme sahiptir.

Bu itibarla, On İkinci Kalkınma Planı döneminin temel hedefi Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve insan haklarının iyileştirilmesine katkı sunan ve dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik değişime uyum sağlayan bir sivil toplumun gelişiminin desteklenmesidir. Demokrasi, çoğulculuk, hoşgörü, sivil katılım ve aktif vatandaşlık bilinci ile güçlü sivil toplum, beşeri kalkınmanın da gereklerindendir.

1. GİRİŞ

Kalkınma, ekonomik büyümenin ötesinde refah düzeyinin yükselmesine işaret etmektedir. Bu sebeple, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek, ekonomik tedbirlerin yanı sıra sosyal ve çevresel etkileri de dikkate alan ve toplum içinde farklı aktörlerin yer aldığı geniş kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Böylelikle, ülkelerin dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma yakalayabilmesi için STK'lar temel birer aktör olarak öne çıkmaktadır.

Oldukça eski bir tarihe sahip olan sivil toplumdan ne anlaşılması gerektiği genelde yoğun kavramsal tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Kavramın karmaşık ve çok boyutlu yanını teslim etmekle birlikte, bu raporda sivil toplum, en genel anlamıyla devlet, piyasa ve aile ilişkileri dışında konumlanmış, gönüllülük temelinde örgütlü alan veya bu alanda politik veya sosyal işlevler gören bir dizi aktörü ifade etmektedir. Bu alanlar arasındaki sınırlar gerçekte belirsiz ve geçişken olduğu için sivil toplum, zaman zaman bu alanlarla kesişebilmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) (2022), STK'ları ortak bir amaç etrafında bir araya gelmiş kişilerin oluşturduğu, kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar olarak tanımlar. Avrupa Konseyi (2007) de, STK'ları kar amacı gütmeyen ve kendi kendilerini yöneten gönüllü örgütler olarak tanımlar. Konsey'e göre STK'lar, kamu otoriteleriyle toplum arasında bir iletişim aracı olarak hizmet verme, savunuculuk, hayırseverlik, teknik ve mesleki standartlar geliştirilme ve denetleme gibi son derece çeşitli faaliyetler yürütebilir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği (AB)'nin farklı kurumlarının sivil toplum anlayışına temel olan Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin hazırladığı Görüş (1999) STK'ları, üyelerinin kamu yararı güden amaç ve sorumlulukları olduğu ve kamu kurumları ve vatandaşlar arasında aracılık eden örgütsel yapılar olarak tanımlar. Bu bağlamda hükümet-dışı örgütleri, hayır kuruluşlarını, taban örgütlerini, kendi üyelerinin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan toplum temelli örgütleri, mesleki birlikleri, işçi ve işveren örgütleriyle dini toplulukları sivil toplum kuruluşu olarak kabul eder (Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, 1999: 8.1, Avrupa Komisyonu, 2001).

Hangi tür yapıların birer STK sayılacağı konusu çok tartışılan bir konudur. Bunun temel sebebi, uluslararası belgelerin de altını çizdiği üzere STK'ların hem kavramsal hem de biçimsel olarak dünya genelinde çok büyük çeşitlilik göstermesidir. Sivil toplum anlayışında toplumsal farklılıklar bulunmakta ve farklı ülkelerde değişik şekil ve işleve sahip STK'lar görülebilmektedir. Buna bağlı olarak, sivil toplum içerisinde yer alan bu grupları ifade eden kavramlar da kar amacı gütmeyen kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar veya sivil toplum

kuruluşları gibi çeşitlilik göstermektedir. Bu kavramsal farklılık, ülkemizde, kanunlar arasında dahi görülebilmektedir. Örneğin, 5253 sayılı Dernekler Kanunu “kâr amacı gütmeyen kuruluşlar”dan bahsederken 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun “sivil toplum kuruluşları”ndan bahsetmektedir. Diğer yandan sivil toplum dinamik bir yapıya sahiptir. Sivil toplum içerisine zamanla yeni aktörler katılabilir, bazı aktörler işlevlerini yitirebilir ve böylece STK’nın tanımı zaman içerisinde değişim gösterebilir. Tüm bu sebeplerle hangi tür yapıların STK sayılması gerektiğinin kolay bir cevabı olmadığı değerlendirilmektedir.

Sivil toplum konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan ilki, sivil toplumu devleti dengeleyen ve denetleyen bir yapı olarak kabul eder. Bu anlayışa göre STK’lar bir faydalanıcı olmanın ötesinde kamu politikalarını izler ve denetler. Kimi zamansa doğrudan politika yapım veya karar alma süreçlerine bir paydaş olarak katılır. Sivil toplumun bir “demokrasi okulu” (Tocqueville, 2000 [1835–1840]) olduğu görüşüne dayanan ikinci yaklaşıma göre sivil toplum, işbirliği ve karşılıklı güven gibi değerlerin varlığını gösteren sosyal sermayenin (Putnam, 2000) inşasını kolaylaştırır. Bu yaklaşım, aynı zamanda, sivil toplumun aktif vatandaşlığı geliştiren yanına da vurgu yapar. Bu yaklaşımların her ikisi de sivil toplumun farklı ve aynı derecede gerekli işlevlerini yansıtmaktadır. Kalkınma sürecinde STK’ların sundukları hizmetlerin toplumdaki diğer aktörlerin sundukları hizmetleri tamamlayıcılık seviyesi gündeme gelmektedir. Bununla birlikte, STK’ların izleme, değerlendirme alanlarında çalışmaları, katılımcı demokrasinin gelişmesi ile toplumun sosyal sermaye birikimine yaptıkları katkılar da sürdürülebilir kalkınmanın başarılması için önemli bir yere sahiptir.

Kalkınmanın topyekûn gerçekleşebilmesi için seslerini daha kolay duyurabilen merkezdeki STK’ların yanı sıra yerel STK’lara da odaklanılması ve bu STK’ların kapasitelerinin geliştirilmesi önemlidir. Bunu yaparken farklı bölgelerdeki STK’ların o bölgeye özgü öncelik, ihtiyaç ve sorunları tespit edilmeli ve politika, tedbir ve stratejiler hazırlanırken bunlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi ve kalkınma sürecine etkin bir şekilde katılabilmeleri için ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü konularında elverişli bir ortamın olması şarttır. Özgürlüklerin sağlanması için devletlerin müdahale etmeme gibi negatif yükümlülüklerinin yanı sıra hakların kullanılabilmesi için makul ve uygun tedbirler almak gibi pozitif yükümlülükleri de bulunmaktadır. Sivil toplumun gelişmesi ve katılım sürecinde etkin bir rol üstlenmesi aynı zamanda siyasi irade gerektirmektedir.

Bu itibarla, Türkiye’de demokrasinin gelişimine ve insan haklarının iyileştirilmesine katkı sunan ve dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik değişime uyum sağlayan bir sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi Türkiye’nin kalkınma vizyonunun temel hedefini oluşturmaktadır.

2. MEVCUT DURUM ANALİZİ

2.1. Dünyada Genel Durum

2.1.1. Dünyadaki Gelişme Eğilimleri

Son dönemde sivil toplum alanındaki temel gelişme eğilimlerinden biri dijitalleşmedir. Aslında, bilgi ve iletişim teknolojileri dünyada 1990’lardan bu yana toplumsal hareketler ve sivil toplum için önemli bir kaynak olarak kabul görmektedir (Rolfe, 2005). Bu doğrultuda, birçok grup çalışmalarını tanıtmak, destek toplamak ve bunların sonucunda siyasi baskı yaratmak için e-posta ve internet sitesi gibi araçları uzun süredir kullanmaktadır (Sandoval-Almazan and Gil-Garcia, 2014). Son yıllarda hızla gelişen çevrimiçi kampanya, dilekçe ve oy verme gibi araçlar yurttaşların karar alma mekanizmalarına katılımını dönüştürecek imkânlar oluşturmuş, araştırmacılar dijital demokrasiden bahsetmeye başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim aynı zamanda bağış kabulü, yardım toplama ve üyelik işlemleri gibi STK’ların birçok rutin işlemini kolaylaştıracak fırsatlar sunmaktadır. Son dönemde sosyal medya da grup içi ve gruplar arası iletişimi, bilginin yayılmasını ve yeni ağlar oluşturmayı kolaylaştırması sebebiyle sivil toplum için bir kaynak olarak kabul görmektedir (Rane and Salem, 2012). Diğer yandan, dijital teknolojilerin sivil toplum içinde kullanımının yaygınlaşması gönüllülük ruhunu olumsuz etkilemesi, siber saldırılar ve kişisel verilerin korunması gibi konularda yeni riskleri beraberinde getirmektedir.

STK’lar faaliyetlerini yürütebilmek ve sürdürülebilirliklerini sağlayabilmek için farklı kaynaklardan gelir elde etmektedir. Bireysel bağışlar, yardımlar, ürün satışı, proje bazlı destekler gibi yollarla elde edilen gelirler STK’ların ana finansman kaynakları arasındadır. Bununla birlikte, son dönemde, sivil topluma yönelik yeni finansman araçlarının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bunlardan biri, yatırımcıların sosyal fayda amaçlı bir girişimi uzun vadeli ve bir paydaş olarak hem maddi hem stratejik olarak desteklemesi olarak tanımlanan girişimci hayırseverliktir (Etki Yatırımı ve Sivil Toplum Konferansı, 2022, ss. 13-15). Borcun bir kısmının veya tamamının geri alınmadığı veya ertelendiği, parasal şartlar dışında farklı şartların da yerine getirilmesini gerektiren affedilebilir borç (MİKADO Sürdürülebilir Kalkınma Danışmanlığı, 2017, s. 64) girişimci hayırseverliğe örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra, belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla vakıfların sermaye yatırımcısı olmasını sağlayan kalkınma etki bonusu da ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmış ve sonra başka ülkelere yayılmış bir sistemdir. Son olarak, sermaye veya banka kredisi alamayan sosyal

girişimler için paranın içeriye borç olarak girdiği ve kademeli olarak geri ödendiği gelir bazlı finansman sistemi de geliştirilmiştir.

STK'ların faaliyetlerinin ve projelerinin ölçüm ve raporlamasını yapmalarını sosyal ve çevresel sorunların giderilmesine sistemsal ve nihai çözümlere ulaşılmasına katkı sağlar. Bu şekilde kaynaklar veriye ve ölçüme dayalı olarak projelere tahsis edilebilir. Ayrıca oluşan veri tabanı ve ölçüm raporları arşivi sayesinde STK'lar için pozitif sosyal ve çevresel etki yaratmış projeler ölçeklenebilir hale gelebilir. STK'ların faaliyetlerinin yarattığı etkinin belirli verilere dayanarak ve belirlenmiş bir yöntem doğrultusunda ölçülmesi dünyada giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Etki ölçümlemesi, kullanılan finansal kaynakla yaratılan etkinin sistematik olarak gösterilebilmesi açısından önemli kabul edilmektedir (Etki Yatırımı ve Sivil Toplum Konferansı, 2022, s. 18).

Son olarak, aday ülke olduğumuz ve Türkiye de dâhil olmak üzere aday ve komşu ülkelerdeki STK'lara önemli destek sağlayan AB'nin gelecek perspektifinin göz önünde bulundurulması önemlidir. AB'nin orta ve uzun vadeli perspektifinde 3 temel konunun öne çıktığı görülmektedir. Bunlar ikiz dönüşüm olarak anılan iklim değişikliğiyle mücadele, dijital dönüşüm ve döngüsel ekonomidir. AB'nin bu önceliklerinin önümüzdeki yıllarda sivil toplum desteklerine de yansıtacağı öngörülmektedir.

2.1.2. Uluslararası Standartlar

AB, sivil toplumu hem demokrasinin önemli bir bileşeni hem de katılım sürecinin bir aktörü olarak kabul etmektedir. Buna bağlı olarak, Türkiye'nin de dâhil olduğu genişleme bölgesinde yer alan ülkelerdeki sivil topluma yönelik çeşitli hedefler ve göstergeler belirlemiştir (Bakınız Tablo 1). 2005'te katılım müzakerelerine başladığımız AB'nin genişleme bölgesindeki sivil topluma yönelik hedefleri Türkiye için de rehber niteliğindedir.

Tablo 1: Genişleme Bölgesindeki Sivil Topluma Yönelik AB Hedefleri ve Göstergeleri

HEDEFLER	Sivil toplum faaliyetlerini yürütmesi için elverişli bir ortam mevcuttur.	STK'lar ve kamu kurumları arasında güçlendirilmiş işbirliği ve ortaklık.	STK'ların faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütme kapasitesi ve direnci güçlendirilir.
GÖSTERGELER	Genişleme bölgesindeki tüm gerçek ve tüzel kişiler, resmi olmayan ve/veya kayıtlı kuruluşlar kurabilir, bunlara katılabilir ve iştirak edebilir, barışçıl bir şekilde toplanabilir ve kendilerini özgürce ifade edebilirler.	Kamu otoriteleri ve kurumları, karar verme ve politika oluşturma süreçlerine STK'ları dâhil eder.	STK'ların iç yönetim yapıları, iyi yönetim ilkelerine uyum sağlar.
	Kamu otoriteleri, STK'ları müdahale ve saldırılara karşı korur ve gizlilik haklarına saygı duyar.	Kamu otoriteleri ve kurumları, toplumsal politika tartışmalarında ve AB entegrasyon süreçlerinde sivil toplumun önemini kabul etmektedir.	STK'lar faaliyetlerinin sonuçlarını kamuoyuna iletebilirler.
	Ekstremizm, terörizm, kara para aklama veya yolsuzlukla mücadele için kullanılan önlemler, hedef odaklı ve orantılıdır, risk temelli yaklaşımla uyumludur ve örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğüne ilişkin insan hakları standartlarına saygı gösterir.	Kamu otoriteleri, stratejik politika çerçeveleri ve ilgili kurumsal mekanizmalar aracılığıyla sivil toplumla işbirliği yaparak sivil toplumun güçlendirilmesine katkıda bulunur.	STK'lar program faaliyetleri ve finansman kaynakları konusunda şeffaftır.
	Kamu otoriteleri, faaliyetleri bakımından tüm STK'lara ve diğer kuruluşlara (işletmeler gibi) eşit davranır.		STK'lar çalışmalarının sonuçlarını ve etkilerini izler ve değerlendirir.
	Merkezi ve/veya yerel kamu otoriteleri, küçük topluluk örgütleri ve sivil girişimler (taban örgütleri) için kolaylaştırıcı politikalara ve kurallara sahiptir.		STK'lar çalışmalarını desteklemek için araştırma ve kanıtları kullanırlar.
	Tüm STK'lar fon talep etmekte ve almakta özgürdür.		STK'lar, ortak hedeflere ulaşmak için adil ve saygılı ortaklıklar içinde çalışır.
	STK'lara yönelik kamusal finansal ve finansal olmayan destek,		STK'ların çeşitlendirilmiş bir fon tabanı mevcuttur.

	Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) yararlanıcılarında mevcuttur ve şeffaf, sorumlu, adil ve ayırım gözetmeyen bir şekilde sağlanır.		
	Bireyler ve kurumlar, STK'lara yaptıkları bağışlar için vergi avantajlarından yararlanırlar.		STK'lar etkin, yetkilendirilmiş ve gelişmiş insan kaynaklarına sahiptir.
	STK'lar vergi avantajlarından yararlanabilir.		
	Politikalar ve yasal ortam, teşvikler sağlar ve STK'larda gönüllülüğü ve istihdamı kolaylaştırır.		

Kaynak: Avrupa Birliği Komşuluk ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü, 2022, s.12.

STK'ların kaynak geliştirme faaliyetleri uluslararası standartlara göre örgütlenme özgürlüğünün temel bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu hak, Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tanımlanan kriterlere uygun olarak, ancak para aklama ve seçimler ile ilgili mevzuat çerçevesinde kısıtlanabilir. Bu itibarla STK'ların aidat, bağış, dış fonlar ve ekonomik faaliyetler de dâhil olmak üzere kaynak yaratabilmesi mevzuat ve uygulamalarla desteklenmelidir (Ataman, 2022, s. 32).

BM İnsan Hakları Konseyi'nin sivil toplum alanı ile ilgili 2013 ve 2014 yılında kabul ettiği 27/31 ve 24/21 sayılı kararlar ve Avrupa Konseyi'nin Avrupa Yönetişimi üzerine 2001 yılında yayınladığı Beyaz Kitap, sivil toplumun katılımının şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi ilkeler de dâhil olmak üzere iyi yönetişimin yerleşmesi için önemine işaret eder. Bununla birlikte Beyaz Kitap, sivil toplumun kendisinin de açıklık ve hesap verebilirlik gibi iyi yönetişim ilkelerini sergilemesi gerektiğini vurgular. Beyaz Kitap, danışma kültürünün oluşmasının sadece hukuk kurallarıyla mümkün olmadığını çünkü hukuk kurallarının esnekliği olmadığını ve bazı politikaların kabulünü yavaşlatma tehlikesi doğurabileceğini belirtir. Bunun yerine, danışma kültürünün temelini, kime, ne zaman ve nasıl, hangi konularda danışılması gerektiğine odaklanan daha ziyade asgari standartları belirleyen davranış kurallarının oluşturması gerektiğinin altını çizer. Bu doğrultuda, bu kurallar, STK'ların kamu kurumları içinde daha iyi temsil edilebilmelerine olanak sağlamalıdır.

Avrupa Konseyi Demokrasinin Geleceği Forumu'nun tavsiyesiyle Uluslararası STK'lar Konferansı, Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkelerini oluşturmuştur. Belge, siyasi karar verme sürecinin farklı aşamalarında STK'ların, farklı düzeylerde nasıl katılım sağlayabileceği ile ilgili bir matris sunar (Bakınız Tablo 2). Bu belge, kamu kuruluşlarıyla STK'lar arasında yapıcı bir ilişki için katılım, güven, hesap verebilirlik, şeffaflık ve bağımsız olmanın da altını çizmektedir.

Tablo 2: Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri

Katılım Düzeyleri ↓						
Ortaklık	Çalışma grupları veya komiteleri	Eş taslak hazırlanması	Ortak karar verme, eş karar verme	Stratejik ortaklıklar	Çalışma grupları veya komiteleri	Çalışma grupları veya komiteleri
Diyalog	Oturumlar ve kamuya açık forumlar, yurttaş forumları ve gelecekte kurulacak konseyler, kilit hükümetle irtibatı sağlayacak kilit görevli	Oturumlar ve soru cevap panelleri, uzmanlık seminerleri, çoklu paydaş komiteleri ve istişare kuruluşları	Açık genel oturumlar veya komite oturumları	Kapasite oluşturma seminerleri, eğitim seminerleri	Çalışma grupları veya komiteler	Seminerler ve tartışma forumları
Danışma	Başvuru yapılması İnternet üzerinden çevrimiçi veya diğer tekniklerle istişare	Oturumlar ve soru cevap panelleri, uzmanlık seminerleri, çoklu paydaş komiteleri ve istişare kuruluşları	Açık genel oturumlar veya komite oturumları	Etkinlikler, konferanslar, forumlar ve seminerler	Geri bildirim mekanizmaları	Konferanslar veya toplantılar İnternet üzerinden çevrimiçi istişare
Bilgilendirme	Bilgiye kolay ve açık erişim, araştırma, kampanya ve lobi faaliyetleri, ana dokümanlar için internet sitesi	Prensip belgelerine kolay ve serbest erişim, ana dokümanlar için internet sitesi kampanya ve lobi faaliyetleri internet yayınları araştırma girdileri	Kampanya ve lobi faaliyetleri	Bilgiye kolay ve açık erişim, bilgiye erişim için internet sitesi e-mail uyarıları, sıklıkla sorulanlar, kamu ihale usulleri	Bilgiye açık erişim, kanıt toplama değerlendirme araştırma çalışmaları	Bilgiye açık erişim
Siyasal Karar Verme Sürecinin Aşamaları→	Gündem oluşturma	Politika taslağının hazırlanması	Karar	Uygulama	İzleme	Politikanın yeniden formüle edilmesi

Kaynak: Avrupa Konseyi Uluslararası STK'lar Konferansı, 2009, s. 18.

Buna paralel şekilde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de 2017 yılında Politik Karar Alma Süreçlerine Sivil Katılım Rehberini kabul etmiştir. Rehber, STK'ların bağımsızlıklarına saygı gösterilmesi; açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin sağlanması; geri bildirim sağlanması; eşitlik ve kapsayıcılığın temin edilmesi; erişilebilirliğin sağlanması ve karşılıklı saygı gibi ilkelerin altını çizmektedir (Madde 4). Rehber, katılımın uygun, yapılandırılmış, erişilebilir yasal veya düzenleyici hükümler ile garanti altına alınması, çalışma takviminin yapıcı katkı sunacak şekilde belirlenmesi, kamu kurumlarının katılım prosedürleri hakkında güncel ve kapsamlı bilgi sağlama ve STK'ların katılımını kolaylaştırmak için gerekli önlemleri alması başta olmak üzere 14 maddesinde katılımın esaslarını belirlemiştir. Bu ilkelerin yanı sıra, Venedik Komisyonu olarak bilinen Avrupa Konseyi'nin Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun CDL (2011) 006 sayılı mütalaasında verimlilik, öngörülebilirlik, hukuk devleti, eşevrelilik, etik davranma, yolsuzlukla mücadele, insan haklarının korunması ve usul işlemlerin basitleştirilmesi iyi yönetişimin bir parçası olarak sayılmıştır (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, 2011).

2.1.3. Başarılı Ülke Uygulamaları

Özel İhtisas Komisyonu, Türkiye'deki STK'ların faaliyetleri, kamu kurumlarıyla işbirlikleri ve STK'lara sağlanan avantajlar gibi konularda pek çok sorun alanının altını çizmiştir. Bu alanlarla ilgili, dünya genelinde başarılı ve farklı uygulamalar görülmektedir. Bu uygulamalardan biri STK'ların tabi olduğu vergilerle ilgilidir. Özellikle Batı ülkelerinde STK'lara çeşitli vergi avantajları sağlandığı görülmektedir. Örneğin Avusturya'da ticari faaliyet yürütmeyen STK'lar vergiden muaf tutulmaktadır. Danimarka'da STK'ların sadece ticari faaliyetleri vergilendirilirken Fransa'da STK'lar ticari vergilerden muaftır. Almanya'da STK'ların vergiden muaf olacakları gelir için yıllık bir üst sınır belirlenmiştir. Macaristan'da ise vakfın toplam gelirinin belirli bir yüzdesini aşmayan ekonomik faaliyetleri vergilendirmemektedir (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2021, ss. 31-37).

STK'ların karar alma mekanizmalarına katılımı konusunda Açık Yönetim Ortaklığı (OGP) uluslararası düzeyde önemli bir girişim olarak öne çıkmaktadır. OGP şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir yönetişimi teşvik etmek için 2011 yılında merkezi ve yerel yönetimlerle STK'ları bir araya getirmek üzere kurulmuştur. Hâlihazırda, bu yapıya 75 ülkeden 106 yerel yönetim ve binlerce STK üyedir. Ortaklığa üye olan yönetimler, STK'larla birlikte somut adımlar ve taahhütler içeren iki yıllık eylem planı oluşturmaktadır. OGP çalışanları üye

ülkelere ve STK'lara stratejik planlama, yapıcı katılım süreçleri, ilişki kurma, öğrenme ve hesap verebilirlik gibi konularda destek sağlamakta; grupların birbirlerinden öğrenmesini mümkün kılmak için bölgesel ve küresel olarak bilgi ve tecrübe paylaşımları yapmaktadır (Open Government Partnership, 2023).

Özel İhtisas Komisyonunun saptadığı bir diğer sorun olan benzer projelerin tekrarına yönelik olarak BM içerisinde yer alan Uluslararası Kalkınma İşbirliği Sistemi dikkat çekmektedir. Bu sistemle BM tarafından fonlanan projelerin ön değerlendirmesi yapılmakta, projeler izlenmekte ve böylelikle hâlihazırda yürüyen bir projenin tekrar fonlanması önlenmektedir. Ayrıca, AB'nin sağladığı desteklerin, iç değerlendirmenin yanı sıra bağımsız dış değerlendirmeye de tabi olması olumlu bir örnek olarak Komisyon tarafından paylaşılmıştır. Dış değerlendirme, belirli göstergeler üzerinden sonuç odaklı bir izleme ve çok paydaşlı bir analiz yaparak değerlendirmeyi denetimden net bir şekilde ayırabilmektedir. Bu uygulamanın kamu kurumları tarafından sağlanan desteklerin değerlendirmesi için de kullanılabileceği önerilmiştir.

2.1.4. Uluslararası Yükümlülükler

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakları uluslararası hukuk tarafından koruma altına alınmış temel haklar arasındadır. Bu haklar, işçi örgütlenmeleri ve sendikalara katılımı da kapsamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 20. maddesi, toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne dair bir hüküm içermekte olup BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiş ve Türkiye tarafından da 6 Nisan 1949 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile tanınmıştır. Bu madde, her bireyin barış içinde toplanma ve örgütlenme hakkına sahip olduğunu ve hiçbir bireyin bir örgüte üye olmaya zorlanamayacağını vurgulamaktadır. BM İnsan Hakları Konseyi, 27/31 sayılı sivil alan hakkındaki Kararında, devletlerin, bireylerin muhalif görüş ve inançlarını ifade edebilme haklarını koruma görevlerini hatırlatmaktadır.

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile ilgili bir diğer önde gelen uluslararası düzenleme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nde yapılmıştır. AİHS 1953'te yürürlüğe girmiş ve Türkiye tarafından 19 Mart 1954 tarihinde onaylanmıştır. AİHS'nin 11. maddesi, barışçıl toplanma ve dernek kurma hakkını tanımaktadır. Ayrıca, bireylerin çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendika üyesi olma haklarını da bu kapsamda ele almaktadır.

Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ise, 1966 yılında kabul edilmiş ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi 2000 yılında imzalamış ve 2003 yılında onaylamıştır. Sözleşmenin 22. maddesi, her bireyin kendi çıkarlarını korumak için

sendika kurma veya mevcut bir sendikaya üye olma hakkını garanti altına almaktadır. Ayrıca, ortak amaçlar için dernek kurma hakkı da tanınmıştır.

Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 sayılı Sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 17 Haziran 1948 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşme Bakanlar Kurulu kararını takiben 25 Şubat 1993 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, sendikal hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve bu amaçlara yönelik yol haritaları BM’ye üye ülkeler tarafından 2015 yılında kabul edilmiş ve 1 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının tamamı sivil toplumun çalışma alanlarıyla kesişmektedir. Özel olarak, 17.17 numaralı hedefte “Ortaklıkların deneyim ve kaynak sağlama stratejileri paydasına dayanan kamu, kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi” yer almaktadır (Birleşmiş Milletler, 2015). Bu itibarla, STK’ların kamu kurumları ve özel sektörle ilişkilerinin geliştirilmesi Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için de gereklidir.

2005 yılında adaylık müzakerelerine başladığımız AB, güçlü bir sivil toplumu demokrasinin önemli bir bileşeni olarak kabul etmektedir. Bu itibarla, sivil toplumun geliştirilmesini ve güçlendirilmesini sağlayacak yasal ve mali düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır.

2.2. Türkiye’de Genel Durum

Türkiye’de STK’ların görünürlüğü 1990’lı yıllardan başlayarak artmış olmakla birlikte belirli alanlarda güçlü bir sivil toplum geleneği daha eskilere dayanmaktadır. Sanayinin 1960’larda gelişmesini takiben, gerek işçi gerek işverenleri temsil eden iktisadi örgütler, sendikalar ve çıkar grupları 1970’lerde kurulmuş ve hızla büyümüştür. Geçmiş Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarına dayanan kadın hareketi, 1980’lerde yeniden örgütlenen ilk gruplardan olmuştur. Bu dönemde kadın hareketi dergiler yayınlamış, bilinç artırma toplantıları ve toplu gösteriler düzenlemiş, 1990’lardan itibaren de bu alanda çalışan farklı STK’ların kurulmasıyla yaygınlaşıp güçlenmiştir. 1990’lı yılların başından itibaren birçok yardım kuruluşu kurulmuş, sonraki yıllarda insani yardım alanı sivil toplum içerisinde hızla büyüyerek gerek Türkiye’de gerekse uluslararası ölçekte hizmet vermeye başlamıştır. Bu alanlarda çalışan STK’lar, kendi alanlarındaki uzmanlıklarının yanı sıra örgütlülük, sürdürülebilirlik ve/veya

savunuculuk gibi konularda uzun yıllara yayılan birikim ve tecrübeye sahiptir (Zihnioğlu, 2020, ss. 70-72).

Diğer yandan Türkiye’de genel olarak STK’ların etkisi sınırlıdır ve sivil toplum gelişmeye açık bir alandır. Gelişim göstermesi beklenebilecek konuların başında STK’ların topluma nüfuzu gelmektedir. Türkiye’de sivil toplum içinde en yaygın örgütlenme biçimi olarak bilinen dernek ve vakıfların sayıları 1990’lardan beri artış göstermektedir. Yapılan düzenlemelerle birlikte özellikle dernek sayılarında, vakıf sayılarına göre daha belirgin bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte kişi başına düşen dernek ve vakıf sayılarının gelişmiş ülkelere göre düşük kaldığı görülmektedir. Gerek STK’ların gerekse üye veya gönüllülerinin sayılarının artması, STK’ların temsil ettikleri kitleler ve daha genel olarak toplumla ilişkilerinin gelişmesi, toplum gözünde meşruiyetlerinin artması, aktif vatandaşlığın ve nihayetinde sivil toplumun güçlenmesi için önemlidir.

Türkiye’deki STK’ların bir diğer gelişmeye açık yanı kurumsal ve mali kapasiteleridir. Araştırmalar, kurumsal strateji ve eylem planına sahip STK’ların oranının sınırlı olduğunu, STK’ların önemli bir kısmının kurumsal gelişmeye kaynak ayıramadığını göstermektedir (Abay, 2023). On Birinci Kalkınma Planı STK’lara yönelik kapasite geliştirme eğitimlerinin yaygınlaştırılacağını belirtmektedir. STK’larda gönüllülük anlayışını da kaybetmeden, kurumsal ve mali olarak daha organize ve güçlü yapıların oturtulması, sürdürülebilir mali kaynaklar yaratılması, STK’ların verimlilik ve sürekliliğine de katkı sağlayacaktır.

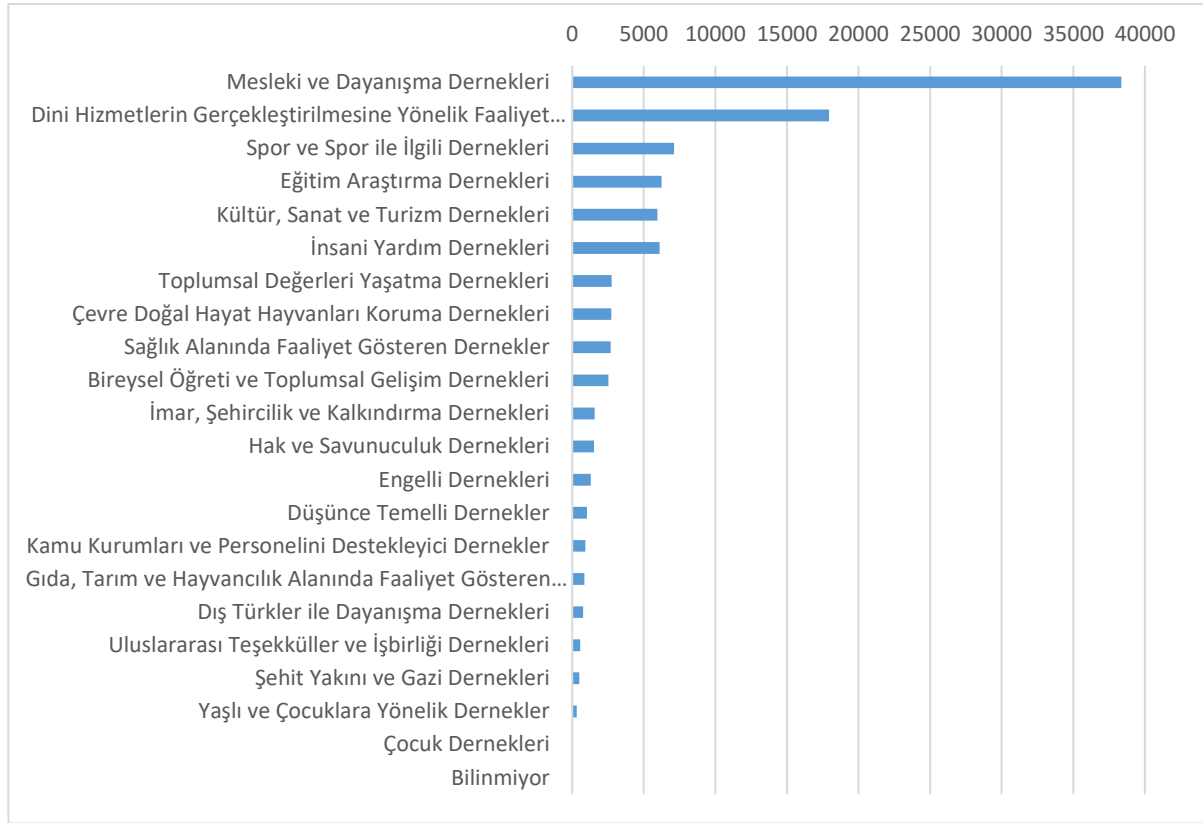
STK’lar arasında işbirliği ve ağ oluşturma düzeyi gittikçe gelişmektedir. Bununla birlikte, birçok araştırmanın ortaya koyduğu Türkiye’deki düşük toplumsal hoşgörü, kişilerarası güven (Çarkoğlu ve Aytaç, 2016) ve kutuplaşma (Erdoğan ve Uyan Semerci, 2018) sivil topluma da yansımakta ve sivil toplumda kendini yeniden üretmektedir. Bunun bir sonucu olarak STK’lar kendi gibi düşünmeyen gruplarla iletişim kurmamakta, kendi görüşüne yakın olmayan başka STK’larla veya diğer paydaşlarla bir araya gelmekten geri durmaktadır. Bu da sivil toplumun etkisizleşmesine yol açmaktadır. Türkiye’de STK’lar sadece kimlikler ekseninde değil, temalar ekseninde de kendi içine, yani sadece kendi çalıştığı konuya kapanmaktadır (Yaşama Dair Vakıf, 2022). STK’ların çalıştıkları konuları ortak kesen noktalar üzerinden bakabilmesi, STK’ların kendi tematik alanları dışında çalışan paydaşlarla bir araya gelip konuşabilmeleri STK’ların etkisini artırmada faydalı olacaktır.

2.2.1. Kapsam ve Mevzuat

Türkiye’de dernekler, vakıflar, sosyal kooperatifler, sendikalar, platformlar ve girişimler gibi farklı formel ve informal yapılar sivil toplum içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte dernekler ve vakıflar, sivil toplum içinde bilinen en yaygın örgütlenme biçimidir. Hangi tür yapıların birer STK sayılacağı konusu çok tartışılan bir konudur. Mevcut belirsizliği gidermek için mevzuata sivil toplumun net bir tanımının eklenmesi ve STK’ların belirlenmesi düşünülebilir. Bununla birlikte, mevzuata sınırları net bir tanım eklemek, sivil toplum içerisinde ileride görülebilecek yeni aktörleri dışarıda bırakma ve sivil toplumla ilgili atılacak adımları sınırlama teşkil etme riskini taşımaktadır.

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren kurulmaya başlayan derneklerin çalışma alanları zamanla çeşitlenmiştir. Dernekler 1990’lardan itibaren yaygınlaşmaya, özellikle Habitat Zirvesi, Marmara depremi sonrası gönüllü çalışmalar ve AB katılım sürecinin de etkisiyle daha görünür olmaya başlamıştır. Türkiye’de 102 binin üzerinde faal derneğin, dernek beyannamelerinden alınan veriler doğrultusunda tam zamanlı, yarı zamanlı ve proje zamanlı olmak üzere 70 binin üzerinde çalışanı bulunmaktadır (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023g). Derneklerin 2021 yılındaki toplam gelirleri 30 milyar TL’yi aşmıştır (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023f). Türkiye’de dernekler çok farklı alanlarda faaliyet göstermekle birlikte, derneklerin yarısından fazlasını mesleki ve dayanışma dernekleri (%37,33) ile dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler (%17,55) oluşturmaktadır (Bakınız Grafik 1). 2022 yılında yayımlanan Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunuyla spor kulüpleri dernek statüsünden çıkarılarak Gençlik ve Spor Bakanlığına devredilmiştir.

Grafik 1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

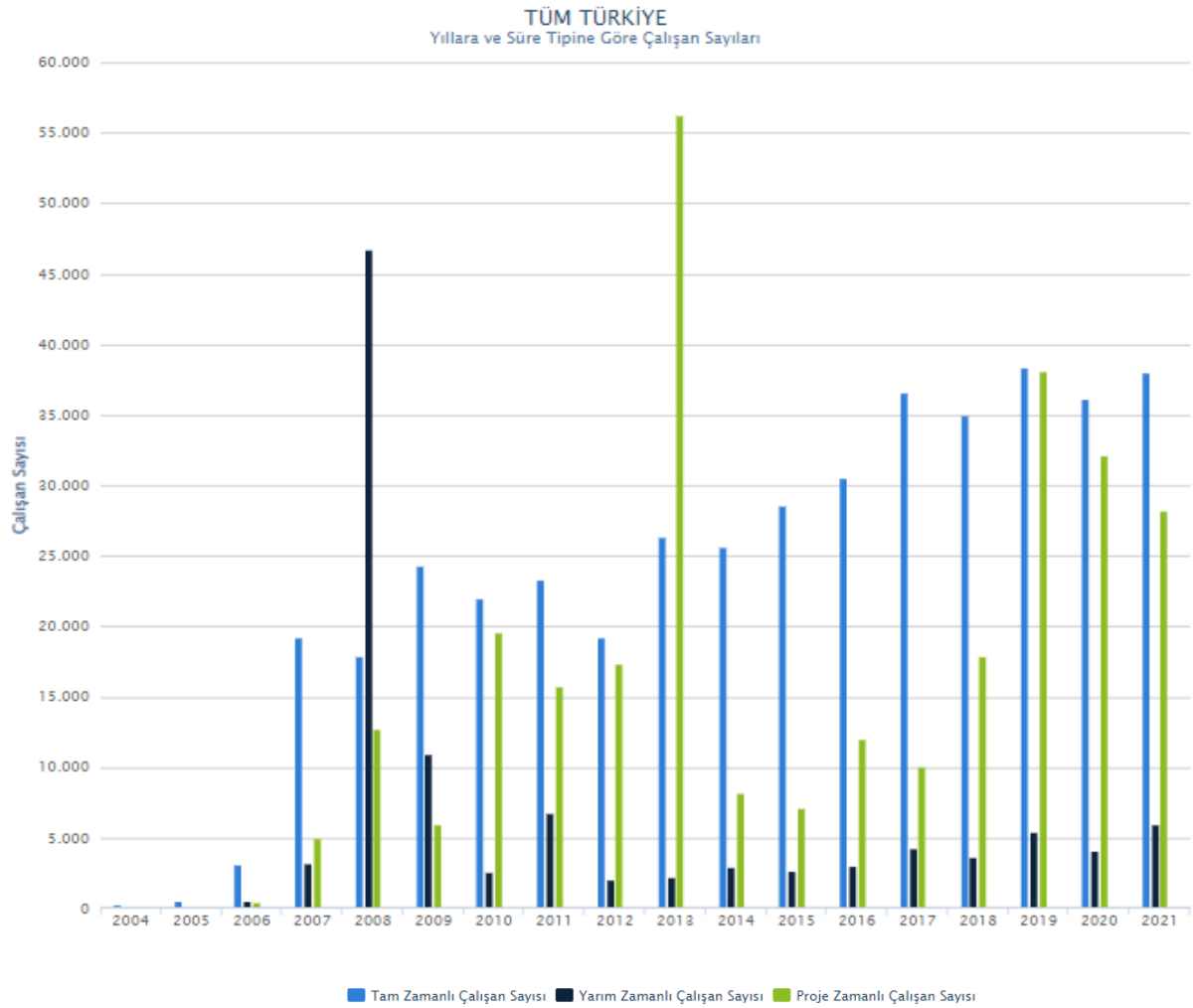
Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (2023e).

Derneklerin işleyişini düzenleyen birçok kanun ve ikincil mevzuat bulunmaktadır. Dernek kuruluş, örgütlenme ve faaliyetlerini düzenleyen 5253 sayılı Dernekler Kanunu, AB reform sürecinin doğrudan bir ürünü olarak 2004 yılında, ilgili Dernekler Yönetmeliği ise 2005 yılında yayımlanmıştır. Kanun, ayrıca, merkezleri yurt dışında bulunan yabancı dernekler ve yabancı vakıfların Türkiye’deki izin, örgütlenme ve faaliyetlerini düzenleyen hükümler de içermektedir

2000’li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye’deki derneklerde çalışan sayılarında artış görülmektedir. Proje bazlı çalışan sayılarında yıldan yıla ciddi dalgalanmalar olmakla birlikte toplam tam zamanlı çalışan sayısı 35-40 bin arasında seyretmektedir (bakınız Grafik 2). Ancak bu rakamlar sadece uzman personeli göstermemektedir. Örneğin 2021’de dernek beyannamelerinden alınan veriler doğrultusunda, derneklerde çalışan sayısının 17 bini hizmetli çalışan, 13 bini idari destek personelidir. Şu hususu önemle vurgulamak gerekir ki, tüm bu veriler derneklerin her yıl bildirmekte zorunlu bulunduğu dernek beyannamelerinden elde edilen verilerdir. Bununla birlikte, STK’larda çalışmak son 10-15 yılda bir iş kolu olarak gelişmiştir. On Birinci Kalkınma Planı tedbirlerini takiben üniversiteler bünyesinde açılan yeni

yüksek lisans programları ve sivil toplum merkezleriyle birlikte STK'larda çalışmaya yönelik ilginin artması beklenebilir. STK'larda belirli alanlarda uzmanlaşmış, tam zamanlı çalışanların istihdam edilmesinin, STK'ların politika yapım sürecine daha iyi katılması için amaç ve stratejiler belirlenmesi, bunların yönetilip gerçekleştirilmesi ve diğer paydaşlarla ağ kurulması konularında olumlu katkıları olduğu tespit edilmiştir (Heylen vd., 2020). STK'larda çalışan profesyonellerin etkisi, bu kuruluşların üyelerinin etkisini gölgelememesi gereken bir husustur.

Grafik 2: Yıllara ve Süre Tipine Göre Dernek Çalışan Sayıları

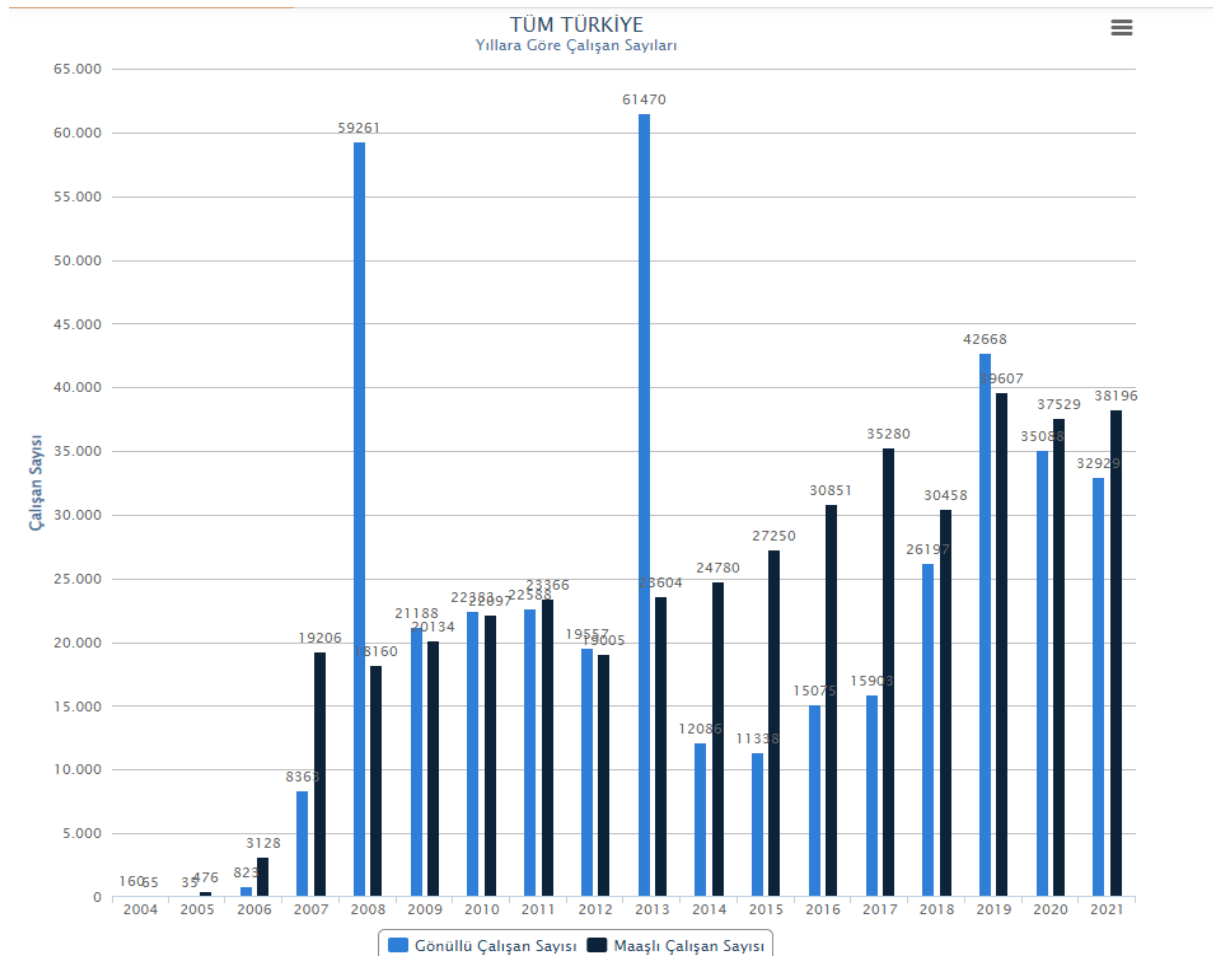

Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023g.

Dernek üyeliklerinde cinsiyet dengesizliği belirgindir. 2021 yılı verilerine göre derneklerin toplam 8,3 milyon üyesinin 6,5 milyonu erkektir (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023c). Diğer yandan gönüllü sayıları 2000'li yıllardan bu yana artış göstermekle birlikte (Bakınız Grafik 3), nüfusa oranla hâlâ çok sınırlıdır. Türkiye Gönüllülük Araştırması (STÇM ve Göç Merkezi, 2019), eğitim, çocuk gibi sosyal konularda

gönüllülüğün daha yaygın olduğunu göstermekle birlikte insan hakları gibi hak temelli alanlarda da gönüllülük yaygındır. Araştırmalar ayrıca, gönüllülerin daha ziyade kamu veya özel sektör çalışanlarından oluştuğunu, genç ve emekli sayılarının sınırlı kaldığını göstermektedir (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020, s. 10). Emekli gönüllülüğü (gümüş gönüllülük) veya beyaz yakalı çalışanların uzmanlık alanlarında sağlayacakları gönüllülük (pro-bono gönüllülük) gibi farklı türde gönüllülük türlerinin geliştirilmesi için politikalar üretilmesi gerekmektedir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından 2024-2028 döneminde uygulanması planlanan Taslak Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı, gönüllülüğün teşvik edilmesine yönelik faaliyetler içermektedir. Bu çalışmalar kapsamında gönüllülük kavramının tanımlanması, bu tanım kapsamında farklı türdeki STK’lardan gönüllülüğün mevcut durumuna yönelik düzenli veriler toplanması gereklidir. Gönüllü sayılarının artması sadece sivil topluma yönelik bilincin artırılması için değil, aynı zamanda karşılıklı güven, toplum içi işbirliği, sosyal sermayenin artması ve aktif vatandaşlık bilincinin yerleşmesi için de önemlidir.

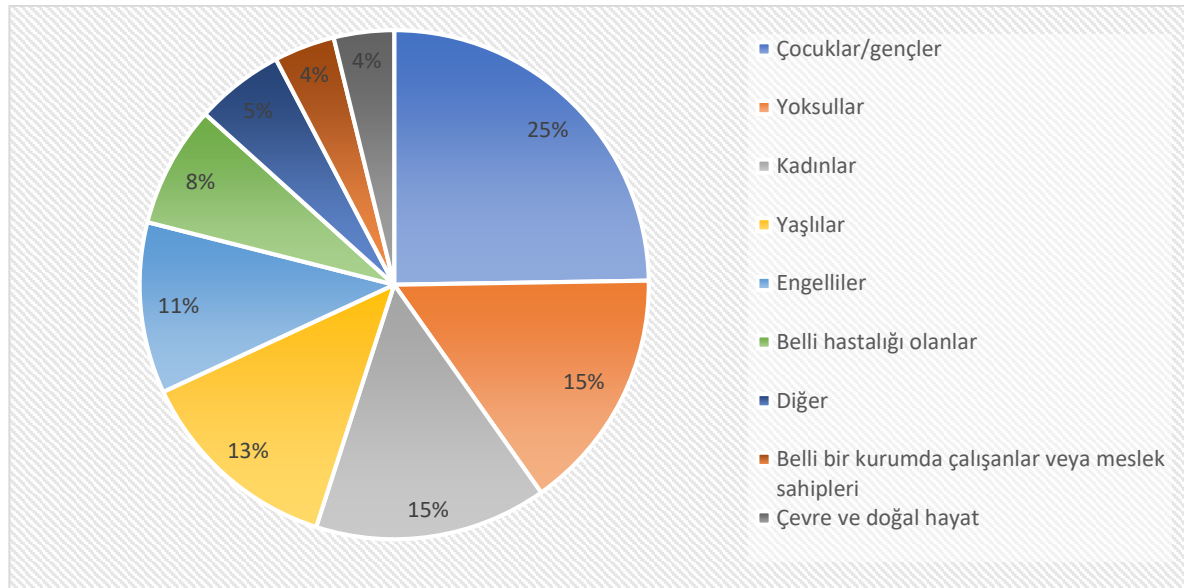
Grafik 3: Türkiye’de Maaşlı ve Gönüllü Çalışan Sayısı

Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2022a.

Türkiye’de köklü bir geçmişe sahip vakıf geleneği olmakla birlikte vakıfların gelişimi daha sınırlı kalmıştır. 2022 yılı itibarıyla faaliyet gösteren toplam 6.504 vakfın önemli bir kısmını devletin desteklediği sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları oluşturmaktadır. Vakıfların, 1,4 milyona yakın üyesi bulunmakta ve vakıflarda yaklaşık 20 bin ücretli personel çalışmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022). Bununla birlikte vakıfların hizmetlerinin faydalanıcıları çok yüksek sayılara ulaşabilmektedir. Bu sebeple vakıfların sivil toplumdaki yerini incelerken sadece vakıf sayılarına bakmak yanıltıcı olabilir. Vakıflar çocuklar, gençler, yoksullar ve kadınlar başta olmak üzere çeşitli hedef kitlelerine hizmet vermektedir (Bakınız Grafik 4).

Grafik 4: Hedef Kitesine Göre Yeni Vakıfların Dağılımı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022.

Vakıfların yönetimi, faaliyetleri ve denetimi 5737 sayılı Vakıflar Kanunuyla düzenlenmiştir. Kanun, vakıfları mazbut, mülhak, cemaat ve esnaf vakıfları ile yeni vakıfları olarak ayırmaktadır. Mazbut ve mülhak vakıflar 1935 tarihli Medeni Kanundan önce kurulmuş vakıflardır. Mazbut vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından mülhak vakıfları ise vakfedenlerin soyundan gelen kişiler tarafından yönetilmektedir. Cemaat vakıfları, Türkiye’de yaşayan gayrimüslim cemaatlere ait olan vakıfları, esnaf vakıfları ise 1935 tarihli Vakıflar Kanunu öncesinde kurulmuş ve esnafın seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilen vakıfları ifade eder. 1935 ve 2001 tarihli Medeni Kanuna göre kurulan vakıflar, yeni vakıf olarak adlandırılmaktadır.

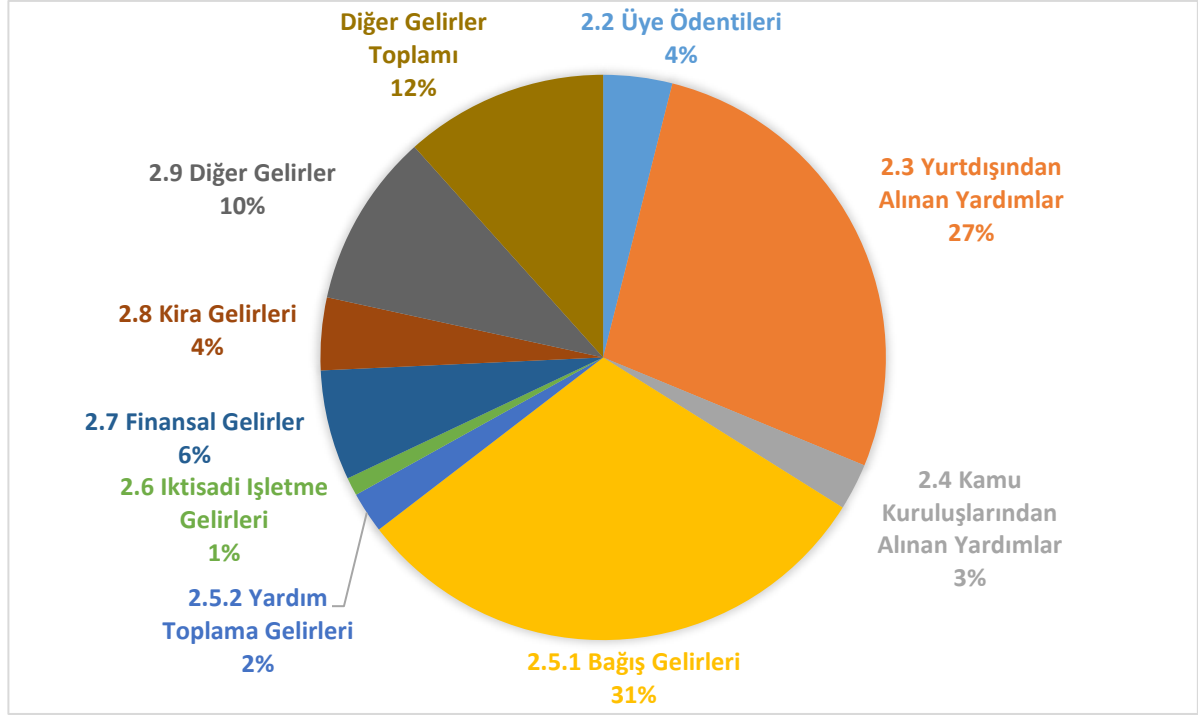
4721 sayılı Medeni Kanun da benzer şekilde Türkiye’deki dernekler, yabancı dernekler, derneklerin üst kuruluşları ve vakıfların kuruluş, örgütlenme, faaliyet ve denetimlerine ilişkin hükümler içerir.

Dernek ve vakıfların dışında farklı yapılanmalar da sivil toplum içerisinde görülmektedir. Örneğin, son yıllarda öne çıkan sosyal kooperatifler toplumsal fayda üretme amacıyla gönüllü kişilerin oluşturduğu ve elde edilen kârın kooperatif ortaklarına dağıtımı yerine toplumsal fayda amacıyla değerlendirildiği yapılardır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan sosyal kooperatifçiliğe özel bir mevzuat bulunmaması sebebiyle Türkiye’de sayıları tam olarak tespit edilememektedir. Sivil toplumda giderek daha sık görülen bir başka yapı platformlardır. Tüzel kişiliği olmayan bir örgütlenme biçimi olarak platformlar, 5253 sayılı Dernekler Kanununda düzenlenmiş yapılardır. Son olarak, sivil toplum içerisinde bazı durumlarda belirli bir ihtiyaca yönelik oluşturulan ve süreklilik arz etmeyen, bazen de uzun dönem varlığını sürdüren ancak bir tüzel kişilik kazanmayı tercih etmeyen girişimler de yer almaktadır.

Uluslararası literatürde kimi zaman sosyal ortak olarak da ifade edilen sendikaların Türkiye’deki üye sayıları ve güçleri dünyadaki trendlere paralel şekilde zamanla azalmış, çalışanların sendikalaşma oranı 2012’de yüzde 6,3’e kadar gerilemiş, daha sonraki yıllarda kısmi artış göstermiştir. 2019’da yüzde 9,9’a yükselen bu oran, tahmini yüzde 15,8 olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ortalamasının gerisinde kalmıştır (OECD, 2023). Türkiye’de konfederasyonlar da dâhil olmak üzere 684 sendika bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023a). Sendikalar ile konfederasyonların kuruluşu, yönetimi, işleyişi, denetlenmesi, çalışma ve örgütlenmesine ilişkin usul ve esaslar 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile düzenlenmiştir.

Türkiye’de STK’ların gelişimi için önemli bir konu gelir kaynaklarıdır. Derneklerin çok çeşitli gelir kaynağı olmakla birlikte bağışlar ve yurt dışından alınan yardımlar gelirlerin çoğunluğunu oluşturmaktadır (Bakınız Grafik 5). Derneklere ait gelirler son 10 yılda yaklaşık 6,5 kat artmıştır. Ancak gelirlerin önemli bir kısmı insani yardım alanında çalışan dernekler (%58) ile meslek ve dayanışma derneklerine (%15) aittir (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023d). Diğer alanlarda çalışan derneklerin gelirleri çok daha sınırlı kalmıştır. Vakıflar ise 2021 yılında 44 milyar TL gelir elde etmiştir. Ayrıca, vakıfların yaklaşık 40 milyar liralık duran varlıkları bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de STK’ların gelirlerinin gelişmiş ülkelere oranla düşük kaldığı bilinmektedir.

Grafik 5: Derneklerin Kaynaklarına Göre Gelir Dağılımı (2021 yılı)

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023b.

Gelirlerle ilgili önemli bir konu yardım toplamadır. Dernek ve vakıfların yardım toplaması izne tabidir. Yardım toplama faaliyetlerine ilişkin usul ve esaslar 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu ve Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik ile düzenlenmiştir. İzin almadan yardım toplama hakkına sahip dernek ve vakıflar Cumhurbaşkanlığınca belirlenir. Bu izne sahip dernek ve vakıf sayısı 49’dur (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023h). Mevzuatta yardım ve bağış arasındaki ayrımı Yardım Toplama Yönetmeliğinde 10 Kasım 2021 tarihli değişiklik ile netleştirilmiştir. Buna göre bağış, gerçek veya tüzel kişilerin STK’nın talebi olmaksızın gönüllü olarak verdikleri ayni veya maddi destekleri; yardım ise, STK’nın belirli bir amacı gerçekleştirmek için talebine istinaden verilen destekleri ifade eder. Bağış almak için STK’nın izin alması gerekmemektedir. Bununla birlikte, bazı Komisyon üyeleri desteğin, STK’nın talebi doğrultusunda olup olmamasının önemli olmadığını ve her iki şekilde de gelen desteğin izne değil bildirimle bağlı olması gerektiğini, ayrıca yardım ve bağış olmak üzere iki farklı kavram kullanılmasının uygulamada problemlere yol açtığını belirtmiştir.

Üye aidatları düzenli bir gelir kaynağı olarak düşünülmeyle birlikte araştırmalar birçok STK’nın aidatlarını ya kısmen toplayabildiğini ya da düzenli olarak toplayamadığını göstermektedir (Abay, 2023). Bağışlar, yardım toplama ve üye aidatları dışında STK’lar için

bir başka kaynak geliştirme yöntemi olan iktisadi işletmeler yaygın değildir ve derneklerin yalnızca yüzde 3,16'sı iktisadi işletmeye sahiptir (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2021, s. 42). İktisadi işletmelerin Türk Vergi mevzuatı kapsamında vergi mükellefi olarak belirtilmiş olması sonucu iktisadi işletmeden dernek veya vakfa aktarılan paradan stopaj kesilmektedir. Mali düzenlemelerde bir teşvik aracı olarak dernekler için kamu yararı ve vakıflar için vergi muafiyeti statüleri geliştirilmiştir. Belirli kriterleri yerine getirmeleri karşılığında verilen bu statülerle dernek ve vakıflar belirli vergi muafiyeti ve istisnalar elde etmektedir. Ancak Türkiye'de bu statülerden çok az sayıda dernek ve vakıf faydalanmaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 29. maddesi kamu kurumlarının bütçelerine ödenek koymak suretiyle dernek, vakıf, birlik gibi STK'lara kendi bütçelerinden yardım yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Strateji ve Bütçe Başkanlığının 2022 yılı Genel Faaliyet Raporuna göre dernek, vakıf, birlik ve benzeri teşekküllere yardım amacıyla merkezi yönetim bütçesinden yapılan cari transfer ödemesi 1.430 milyon TL (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 30), gerçekleşen sermaye transferi tutarı 362 milyon TL olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 40). Bunların merkezi yönetim bütçesi içindeki payı sırasıyla yüzde 0,049 ve 0,012'dir.

Yurt dışından gelen fonlar, hak ve savunuculuk alanında çalışan STK'lar başta olmak üzere Türkiye'deki STK'ların önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye'nin AB'ye katılım süreciyle birlikte son 20 yılda AB, Türkiye'deki STK'lara önemli miktarda kaynak sağlamıştır. AB'nin yanı sıra diğer uluslararası örgütler, büyükelçilikler ve yabancı vakıflar da Türkiye'deki STK'lara yönelik çeşitli fonlar sağlamaktadır.

STK'ların kamu kurumlarıyla işbirliğinin geliştirilmesi, politika yapma ve karar alma süreçlerine katılması kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul görmektedir. Hâlihazırda, STK'ların kamu kurumlarıyla işbirliğini düzenleyen kapsayıcı yasal çerçeve veya eylem planları bulunmamakla birlikte birçok mekanizma yer almaktadır. Örneğin, İçişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı gibi kamu kurumlarının kendi bünyelerinde, STK'ların da dâhil olduğu farklı paydaşlarla çalışma grubu gibi yapılar aracılığıyla işbirliği yapması mevzuatta yer almaktadır. Bunlara ek olarak, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde Stratejik Araştırmalar ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gibi başka kurumların görevlerine ilişkin maddeler iyi yönetişime atıfta bulunmaktadır. Mahalli

idarelerdeyse STK'lar kent konseyleri aracılığıyla ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir. Ayrıca, Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu, mahalli idarelerin STK'larla ortak projeler yapabilmesine müsaade etmektedir. Yine Meclis İç Tüzüğü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin komisyonlarına STK'ların katılmasına olanak tanır. Ayrıca, katılımcılığın unsurlarından olan bilgi edinme, 4982 Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile düzenlenmiştir (İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2021, ss. 53-57). Ancak, bazı olumlu uygulamalar olmakla birlikte Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2018 Türkiye Raporuna (TÜSEV, 2018: 16) göre STK'ların yarısından fazlası (%54), 2018 yılı içerisinde kamu kurumlarının taslak politika veya kanun tasarısı ile ilgili olarak “hiçbir zaman” görüşlerine başvurmadığını, yüzde 29'u ise bu tür bir danışma sürecinin “çok nadir” gerçekleştiğini ifade etmiştir. Araştırmalar, ayrıca, katılım sağlayabilen STK'ların görüş bildirip veri sağladıklarını, katılımlarının kimi zaman gündem belirlemeye katkısı olsa da kanunların oluşmasına etkisi olmadığını göstermektedir (Ataman, 2022). Bazı kamu kurumlarının kendi içerisinde bile STK'lara yönelik standart bir yaklaşım bulunmamakta, o ildeki idari amirin yaklaşımına bağlı olarak ilden ile farklılık gösterebilmektedir.

Araştırmalar, bazı kamu kurumlarının STK'larla yürüttüğü istişare süreçlerinin istisnalar dışında sınırlı kaldığını bize göstermektedir. Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2018 Türkiye Raporuna (TÜSEV, 2018: 15) göre görüşülen STK'ların sadece yüzde 7'si kamu kurumları tarafından, çalışma programları, taslak kanun tasarıları, politika metinleri veya yeni veriler ile ilgili her zaman veya çoğu zaman bilgilendirildiğini söylemiştir. İstişare mekanizmalarında görüşmelerin düzenli yapılması ve çalışmaların STK'ların geri bildirimine açık olması, istişarenin göstermelik kalmaması için önemlidir. Kamu kurumlarının karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerinde STK'ların uzmanlıklarıyla katkı sağlayacakları etkin yapılar geliştirilmelidir. STK'lara yönelik varsa seçim sürecinin ve sunulan görüşlerin değerlendirilmesinin açık ve şeffaf olması gerekir.

STK'ların kalkınma sürecine etkili bir şekilde katkı sağlayabilmeleri ve daha genel olarak sivil toplumun gelişimi için örgütlenme özgürlüğü konusunda elverişli bir ortamın olması şarttır. Aralık 2020'de yürürlüğe giren 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun, kamu kurumlarına sivil toplum faaliyetlerini sınırlandırabilecek veya engelleyebilecek geniş yetkiler vermektedir. STK'ların denetimi, soruşturma ve STK'lardan veri toplanması gibi hususlarda yapılan düzenlemelerin, örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı ve kişisel verilerin korunmasını olumsuz etkileyebilecek sonuçlar

doğurabileceğinden, bu tür süreçlerde örgütlenme özgürlüğü ve güvenlik riskleri arasındaki denge gözetilmelidir.

2.2.2. Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar

Türkiye’de farklı türde STK’lar farklı kamu kurumlarının yetki alanı içinde yer almaktadır. Derneklere ilgili iş ve işlemleri yürütmek için AB reform sürecinin bir parçası olarak 2003 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde Dernekler Dairesi Başkanlığı kurulmuş ve Başkanlık, Emniyet Genel Müdürlüğü’nün yetkilerini devralmıştır. 2018 yılında Dernekler Dairesi Başkanlığı kaldırılıp yerine Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Genel Müdürlük, derneklerin yanı sıra sendikalar ve siyasi partilerin sekretarya işlemleriyle birlikte Türkiye’de kurulu bulunan yabancı STK’ların tüm iş ve işlemlerini de yürütmektedir.

5737 sayılı Vakıflar Kanununa göre Türkiye’de vakıfların yönetim, gözetim, denetim ve temsilinden sorumlu kurum Vakıflar Genel Müdürlüğüdür. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2018 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmıştır. Bakanlığın asli amacı, kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardım sağlamaktadır.

Sosyal kooperatiflerin ve üst kuruluşlarının kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetleri Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’nün yetki alanında bulunmaktadır. Genel Müdürlük, bu alana yönelik düzenleme ve uygulamaların yanı sıra kooperatiflere ana sözleşmelerini sosyal kooperatifçilik alanında hazırlamaları konusunda destek verip yönlendirmeler yapmakta, sosyal kooperatifçiliğin geliştirilmesi için çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye’nin AB ile üyelik müzakerelerinin başlamasının ardından sağlanan katılım öncesi mali yardımlar kapsamında STK’lara yönelik çok sayıda program açılmıştır. Bu programlar, Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı (daha önceki adıyla AB Genel Sekreterliği ve daha sonra AB Bakanlığı) tarafından geliştirilmiş ve yürütülmüştür. AB’den sağlanan IPA II içerisinde “sivil toplum” ilk defa bir alt sektör olarak yer almıştır. Sivil toplum alt sektörünün yönetilmesinde lider kurum Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, uygulama birimi de Merkezi Finans ve İhale Birimi olarak belirlenmiştir.

Son olarak, esas itibarıyla bölgesel kalkınmadan sorumlu olan kalkınma ajanslarının faaliyetleri ve destekleri kendi bölgesinde yer alan STK’ları da içermektedir. Kalkınma ajansları, kamu kurumları, özel sektör ve STK’lar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla STK’lara mali ve teknik destek vermektedir. Kapasite geliştirme eğitimleri, proje

hazırlanmasına katkı ve danışmanlık sağlama, verilen teknik destek hizmetleri arasında yer almaktadır. Kalkınma Ajansları, bunların yanı sıra, STK'lara yönelik mevcut durum analizleri yapmakta, paydaş toplantıları düzenlemekte ve politika belgeleri hazırlamaktadır. Kalkınma ajansları yapıları gereği hem STK'lara fon sağlayan hem kendi öz kaynağıyla projeler yürüten hem de uluslararası projelerde yürütücü veya ortak olan bir kurumdur.

2.2.3. Ulusal Politikalar

Sivil toplumun, kapsayıcı bir büyümenin ve özellikle kalkınmanın önemli bir paydaşı olduğu kabul görmektedir. Bu itibarla, kalkınma sürecinde sivil toplumun etkisini artırmak amacıyla On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) hazırlıkları kapsamında ilk defa Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Özel İhtisas Komisyonu kurulmuştur. On Birinci Kalkınma Planı örgütlü sivil toplum bilincinin gelişmesini, sivil toplumun güçlenmesini, STK'ların saydam ve hesap verebilir yapıya kavuşmalarını ve devletin karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanmasını amaçlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda ve On Birinci Kalkınma Planı kapsamında sivil toplum alanı, STK'ların kamu kurumlarıyla ilişkileri, sürdürülebilirliği ve faaliyetlerine yönelik farkındalık gibi alanlarda önerilen ve aşağıda detayları sunulan politika ve tedbirlere yönelik çalışmalar yapılmıştır.

2.2.4. On Birinci Kalkınma Planı Döneminin Değerlendirilmesi

On Birinci Kalkınma Planını takiben Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından karar alma mekanizmalarına katılım, vergisel avantajlar, yardım toplama, gönüllülük ve dernekler mevzuatı olmak üzere beş başlıkta mevzuat önerileri hazırlanmıştır. Mevzuat önerileri, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü internet sitesi üzerinden görüşlere açılmıştır. Ayrıca, yine Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve sivil toplum alanına ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerin belirlendiği Taslak Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı, On Birinci Kalkınma Planı'ndaki politika ve hedefleri kapsamaktadır. Kamu kurumlarından gelen görüşler çerçevesinde revize edilen belge, Ağustos 2022'de Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü internet sitesi üzerinden tüm ilgili tarafların görüşlerine açılmıştır.

STK'larla ilgili politika yapım sürecinde kullanılabilecek, uluslararası standartlarla uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulması adına Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile çalışmalara devam edilmiş, derneklere Hanehalkına Hizmet Eden Kâr Amacı Olmayan Kuruluşların Amaca Göre Sınıflaması (Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households, COPNI) kodunun verilmesine ilişkin sınıflandırma çalışmaları

tamamlanmıştır. 2021 yılında faal derneklere TÜİK tarafından Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE Rev2) kodları verilmiş ancak NACE kodlarının verilmesine ilişkin standart çalışmalarına devam edilmektedir. Derneklerin veri tabanı sınıflandırılması çalışması büyük oranda tamamlanmıştır.

Sivil toplum faaliyetlerine yönelik farkındalığın artırılması amacıyla özellikle ilk ve orta öğretimde öğrenim gören çocuklara yönelik Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından kamu spotu hazırlanmış ve yayınlanmıştır¹. Okulların müfredatını gönüllülük, sivil topluma katılım ve farkındalık bağlamında incelemek için Milli Eğitim Bakanlığı ve Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından çalışma grubu oluşturulmuş ve bu çalışmanın raporu hazırlanmıştır. Pandemi, özellikle ilk ve orta öğretimde öğrenim gören çocuklara yönelik yapılması planlanan etkinlikleri ve ilgili tedbire yönelik çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir.

Sivil topluma yönelik 4 adet yüksek lisans programı bulunmakta ve 130 üniversite lisans düzeyindeki programlarına seçmeli olarak gönüllülük çalışmaları dersi eklemiştir. Üniversite öğrencilerinin gönüllü veya zorunlu stajlarını yapabilmeleri için kamu yararı statüsüne sahip dernekler ulusal staj programına entegre edilmiştir. Ayrıca sivil toplum alanındaki araştırmaların desteklenmesi için 2020 yılından itibaren YÖK ve Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü arasında tesis edilen işbirliği neticesinde sivil toplum alanında faaliyet gösteren uygulama ve araştırma merkezlerinin sayısı 9'a ulaşmıştır.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, derneklerin iç denetimini güçlendirmek için kendi internet sitesi üzerinden iç denetim formu oluşturmuştur. Ayrıca kamu kurumları ve STK'lar arasındaki işbirliğinin artırılması ve STK'lara rehberlik edilmesi amacıyla 2019'dan itibaren dernek ziyaretleri başlatmıştır. Dernek ziyaretleri kapsamında son 4 yılda yaklaşık on bin STK yerinde ziyaret edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıfların iç denetim mekanizmasını güçlendirmek için çalışmalar yürütmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerinde STK'ların katılımını ve etkinliğini artırmak için Strateji Geliştirme Başkanlığı altında Sivil Toplumla İşbirliği ve Proje Daire Başkanlığı kurulmuştur. STK'ların yanı sıra akademi, özel sektör, uluslararası kuruluşlar gibi diğer paydaşları da bir araya getirip işbirliğini ve istişare mekanizmasını güçlendirmek amacıyla Sosyal Taraflarla İş Birliği Kurulu oluşturulmuştur. Bakanlık, ayrıca, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sivil Toplum Vizyon

¹ Kamu spotu <https://www.youtube.com/watch?v=tI79PSK0eYM> adresinden izlenebilir.

Belgesi ve 2022-2023 Eylem Planı hazırlamış, bu belgelerin hazırlanmasında toplantılar, anket çalışması ve mülakatlar yoluyla STK'ların görüşlerine başvurmuştur.

On Birinci Kalkınma Planında öne çıkan birçok konuyla ilgili ihtiyaç devam etmektedir. Bu konularda On İkinci Kalkınma Planı döneminde çalışmalar daha derinlikli olarak sürecektir. Ayrıca, On Birinci Kalkınma Planı kapsamında yapılan çalışmalar kamu kurumları arasında eşgüdümün ve görev alanlarının net bir şekilde belirlenmesinin önemini göstermektedir. Komisyonun değindiği konuların kapsamı göz önünde bulundurularak bir sonraki Kalkınma Planı hazırlıklarında Özel İhtisas Komisyonunun adının “Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum” olarak değiştirilmesi daha uygun bulunmuştur.

Sivil toplumla ilgili yapılan düzenlemelerin Kalkınma Planında da belirtildiği şekilde sivil toplumun tümünün görüşünü temsil edecek istişarelerle yapılması gerekmektedir.

2.2.5. Hedeflere Ulaşılmasının Önündeki Başlıca Sorunlar

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi ve kalkınma sürecine aktif olarak katılmasının önünde yasal, kurumsal, mali ve sosyal sorunlar yer almaktadır. On Birinci Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Özel İhtisas Komisyonu raporunda da tespit edilen bütüncül mevzuat ihtiyacı ve kamu kurumlarıyla STK'lar arasındaki karşılıklı bilgi ve güven eksikliği gibi uzun vadeli politikalar gerektiren alanlar geçerliliğini korumaktadır.

2.2.5.1. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar

STK'lar çalışmalarını sürdürebilmek için maddi kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu kaynağı sağlanmanın en temel yollarından biri ayni veya nakdi bağış ve yardımlardır. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün Ağustos 2022’de yayınladığı yasa taslağında sunduğu üzere, yardımlar için izin yerine bildirim uygulanması STK'ların mali sürdürülebilirliğini sağlaması için çok önemlidir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 47. maddesine göre amacı hukuka ve ahlaka aykırı olan kişi ve mal toplulukları tüzel kişilik kazanamamaktadır. Aynı Kanunun 56. maddesine göre hukuka ve ahlaka aykırı amaçlarla dernek kurulması yasaklanmıştır. Ahlak kavramının yoruma açık bir kavram olması, uygulamacıya geniş bir yorum alanı verebilmektedir. Mevzuat düzenlemelerinin daha açık, net ve nesnel kriterlerle hazırlanması önemlidir.

Politika yapma ve karar alma süreçlerine STK'ların katılımı ile ilgili mevzuat konusunda bazı eksiklikler bulunmaktadır. Birçok düzenleme, işbirliğinin güçlendirilmesine

vurgu yapmakla birlikte bu işbirliğinin nasıl operasyonel hale getirileceği açık değildir. Bu konuda alt düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyon toplantılarına STK'ların katılımı mümkün olmakla birlikte, komisyonların STK'lardan görüş alma biçimi farklılık gösterebilmektedir. STK'ların seçimi konusunda bir standart bulunmamaktadır. Ayrıca, yereldeki sorunların tespitinde önemli role sahip yerel STK'ların katılımı daha sınırlı kalmaktadır. Katılımcılığın sağlandığı faaliyetlerin sonuçları ve STK'ların sunduğu önerilerin ne kadarının dikkate alınıp alınmadığı hakkında STK'lara geri dönüş yapılmaması ciddi bir eksikliktir.

STK'ları ilgilendiren çok sayıda mevzuatın olması ve bu mevzuatların farklı kamu kurumları tarafından düzenlenebiliyor olması, özellikle birden fazla faaliyet alanında çalışan STK'ların mevzuat takibini zorlaştırmaktadır.

Derneklerin, adres gösterme zorunluluğu ve başka derneklerle ofis paylaşamaması birçok derneği mali açıdan zorlamaktadır.

STK'ların iktisadi işletmelerinden kesilen stopaj, STK'lar için ek mali yük oluşturmakta, finansal sürdürülebilirliklerini olumsuz etkilemektedir.

2.2.5.2. Kurumsal Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar

Farklı türde STK'ların farklı kamu kurumlarının yetki alanı içinde olması, sivil topluma bütüncül bir yaklaşımın oluşmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum sivil toplumla ilgili kamu kurumları arasında zaman zaman eşgüdüm sorununa da yol açmaktadır.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü sivil toplumun geneline hitap eden bir kurum olarak görülmektedir ve On Birinci Kalkınma Planı'ndaki görev ve sorumluluklar buna göre dağıtılmıştır. Bununla birlikte, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün kurumsal kapasitesi, bütçesi ve yetki alanı Kalkınma Planı'ndaki tüm hedeflere ulaşmak için yeterli değildir.

Kent konseylerinin belediyelerden ayrı bir bütçeye sahip olmaması ve mali, mekânsal ve personel açıdan belediyeye bağlı olması kent konseylerinin etkili çalışmasının önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca, kent konseyleri tarafından sunulan görüşlerin belediye meclisi tarafından ne ölçüde kabul edildiğinin tespit edilememesi, kent konseylerinin işlevlerinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır.

2.2.5.3. İnsan Kaynaklarından Kaynaklanan Sorunlar

Genel olarak STK'larda alanında uzman insan kaynağının sınırlı olması, STK'ların politika geliştirmekte yetersiz kalmalarına yol açabilmektedir.

STK'larda gerek üye gerekse çalışan personelin değişimi, STK'ların belirli bir konuda çalışma kapasitesini kaybetmesine yol açabilmektedir. Aynı zamanda, kamu kurumlarının STK'larla kurdukları ilişkilerde kişisel bağlantıların önemli olması, kişilerin ayrılmasıyla birlikte işbirliklerinin de kaybolmasına yol açabilmektedir.

2.2.5.4. Diğer Sorunlar

Yurt dışından gelen fonlar Türkiye'deki STK'lar için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Ancak yurt dışından fon alan kimi STK'lara yönelik etiketlemeler, gerek fon sağlayan kuruluşları gerekse fon alan STK'ların faaliyetlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, ayrıca, sivil toplum alanında çalışmayı zorlaştırarak, bu alandaki insan kaynağını azaltma potansiyeline sahiptir. Özellikle hak temelli çalışan STK ve çalışanlarına yönelik etiketlemeler, bu tür STK'ların içine kapanmasına ve üretkenliklerinin azalmasına neden olabilmektedir.

Farklı türde STK'lar için standart bir veri toplama yöntemi bulunmamaktadır. Bazı tür STK'lar hakkındaki veriler net değildir. Bunun sonucu olarak, Türkiye'deki STK'ların bütüncül bir resmini çizmek ve kapsamlı bir yaklaşım geliştirmek zorlaşmaktadır. Sivil toplum üzerine veriler, STK'ların çalışmaları için de gerekmektedir. Bu sebeple, kamu kurumlarının daha fazla veri paylaşması önem teşkil etmektedir.

STK'lar üzerine verilerin büyük çoğunluğu STK'ların beyannamelerine dayanmaktadır. Bir yandan STK'ların tümünün beyannameleri doldurma konusunda aynı bilince sahip olmadığı görülmektedir. Bu durum sağlıklı veri üretimini zorlaştırmaktadır. STK'lardan veri toplanması hususunda örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı ve kişisel verilerin korunmasını olumsuz etkileyebilecek sonuçlar doğurmamasına dikkat edilmelidir.

Kamu kurumlarının STK'larla işbirliği idarecilerin inisiyatifiyle yürütülmektedir. Böylece kamu kurumları içinde STK'lara ve/veya STK'ların projelerine yönelik, farklı illerde farklı yaklaşımlar olabilmektedir. Bu durum, aynı zamanda, ilişkilerin kurumsallaşamamasına ve kişilerin ötesinde sürdürülememesine yol açabilmektedir.

Kamu kurumları ve STK'ların birbirine yönelik bakış açıları işbirliğini zorlaştırmaktadır. STK'lar kamu kurumlarını mali ve/veya ayni katkı sağlayıcısı olarak kamu kurumlarıysa kendilerini yönetici ve/veya kaynak sağlayan bir kurum olarak görmektedir.

2.2.6. Uluslararası Mukayeseli Olarak Türkiye İçin Temel Göstergeler ve Türkiye'nin Uluslararası Konumu

Bireysel bağışçılık Türkiye'de olduğu gibi dünyanın birçok ülkesinde STK'ların faaliyetlerini sürdürmeleri için kilit öneme sahiptir. İngiltere merkezli Yardım Kuruluşları Vakfı (Charities Aid Foundation, CAF) 2009 yılından bu yana dünyadaki bireysel hayırseverlik eğilimlerini ölçmekte ve Dünya Bağışçılık Endeksini yayınlamaktadır. Endeks, bireysel bağışçılığı (1) bir yabancıya ya da yardım ihtiyacı olan ve kişinin tanımadığı birine maddi yardım, (2) bir yardım kuruluşuna para verme, (3) bir yardım kuruluşunda gönüllü olarak çalışma olmak üzere üç ana davranış üzerinden ölçmektedir. Taranan yaklaşık 120 ülke arasında Türkiye 2022 Endeksinde 63. sırada yer almaktadır. Daha detaylı bakıldığında, Türkiye'de araştırmaya katılanların yüzde 75'i bir yabancıya yardım ettiğini, yüzde 33'ü bir yardım kuruluşuna para verdiğini ve yüzde 11'i bir yardım kuruluşunda gönüllü olarak çalıştığını söylemiştir. Bu alanlarda, Türkiye Endeksin sırasıyla 16, 57 ve 104. sıralarında yer almaktadır.

Gelişmiş ülkelerde 2009'dan bu yana genel olarak yüzde 40-50'lerde olan bir yabancıya yardım etme ve yüzde 40'larda olan bir yardım kuruluşuna para verme oranı 2017'den sonra yaklaşık 10 puan azalmış, ancak 2021 itibarıyla eski seviyelerine tekrar gelmiştir. Benzer şekilde, yüzde 20'lerde olan bir yardım kuruluşunda gönüllü olarak çalışma oranı 2017'den sonra 4-5 puan aşağıya düşmüş ve 2021'de tekrar yüzde 21'e gelmiştir. Diğer yandan, düşük ve orta gelirli ülkelerde 2019 sonrası bir yabancıya yardım etme oranı yüzde 40-50'lerden yüzde 60'ın üzerine çıkmıştır. Bir yardım kuruluşuna para verme ve bir yardım kuruluşunda gönüllü olarak çalışan oranı ise daha sınırlı bir artışla yüzde 29 ve yüzde 24'e ulaşmıştır (Yardım Kuruluşları Vakfı, 2022, ss. 12-13).

Bireysel bağışlarla ilgili bir diğer önemli konu bireysel bağışların, ülkelerin gayri safi yurtiçi hâsılasına oranıdır. Yardım Kuruluşları Vakfı'nın 2016 yılında 24 ülkeyi kapsayan başka bir araştırmasında, ABD yüzde 1,44 ile en yüksek orana sahip ülke olarak görülmektedir. ABD'yi yüzde 0,79 ile Yeni Zelanda ve yüzde 0,77 ile Kanada takip etmektedir. Araştırmada yer alan ülkeler arasında en düşük oran binde 3 ile Meksika ve Çin'e aittir (Yardım Kuruluşları Vakfı, 2016, s. 7). Türkiye bu araştırma kapsamında yer almamakla birlikte Türkiye'deki

STK'ların 2021 yılında aldığı bağışların milli gelir içindeki payı da yüzde 0,17 olarak gerçekleşmiştir².

Sivil toplumun gelişmesi ancak elverişli bir ortamın olması ile mümkündür. STK'ların kalkınma sürecine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri ve daha genel olarak sivil toplumun gelişimi için ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerin sağlanması ve korunması önem arz etmektedir.

2.3. İlişkili Temel Alanlardaki Gelişmelerin Rapora Yansımaları

STK'ların politika yapma ve karar alma mekanizmalarına katılımının, katılımcı demokrasinin tamamlayıcı bir unsuru olduğu artık yaygın olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte, katılımcı demokrasinin daha ileri düzeyde uygulanması için yeni araçlar geliştirilmektedir. Toplumların, yaşamlarını ilgilendiren kararlara aktif biçimde katılmalarını sağlamayı amaçlayan yurttaş meclisleri, geçtiğimiz 10 yıllık dönemde birçok ülkede giderek daha yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Yurttaş meclislerinin kimisi kamu kurumları tarafından, kimisi de sivil toplum tarafından düzenlenmektedir. Bu meclisler eğitim, gençlik gibi alanlarda politika yapım sürecinde, iklim krizi gibi konularda düzenli olarak ve Brexit gibi ülkeleri ilgilendiren önemli kararlar öncesinde yerel, ulusal veya bölgesel ölçeklerde organize edilmektedir.

Sivil toplumun odağında genellikle yerel ve ulusal ihtiyaçlar olmakla birlikte, STK'ların çalışmaları küresel koşullardan bağımsız olarak düşünülemez. Küresel krizler siyasi ve ekonomik ortamı şekillendirmekte, dünya genelinde yeni ihtiyaçlar doğurmakta ve böylelikle STK'ların çalışmalarını etkilemektedir. Örneğin, ekoloji alanında çalışan STK'lar iklim değişikliği konusunda yeni politika, program ve stratejilerin ortaya konulmasına öncülük etmekte, sorumlu kurum ve kuruluşlardan hesap sormada önemli bir rol oynamaktadır. Ancak iklim değişikliğinin çok boyutlu etkisi, farklı alanlarda çalışan STK'ların da iklim değişikliğinin etkileri üzerine eğilmesini gerektirmiştir. Aynı zamanda, birçok STK kendi karbon ayak izini azaltma ve yeşil dönüşüm için çalışmalar yürütmektedir.

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışı sonrasında STK'lar, hedef kitleye erişim ve iletişim, üye ve gönüllülerle iletişim, faaliyetleri sürdürme, kamu kurumlarına ulaşma ve pandemi sebebiyle ortaya çıkan hak ihlallerine yönelik izleme ve savunuculuk yapma gibi konularda sorun yaşamışlardır (Ataman, 2022). Bununla birlikte, birçok STK önce acil yardıma

² Yazar tarafından hesaplanmıştır.

daha sonra da pandeminin yarattığı olumsuz etkileri azaltmaya odaklanmıştır. Mevcut STK'ların yanı sıra birçok yeni yardımlaşma ağı hızla organize olmuştur. Aynı zamanda, pandemi, sivil toplumun uzun vadeli gündemini de etkilemiş, Türkiye de dâhil olmak üzere birçok ülkede derin yoksulluk, ruh sağlığı ve yaş ayrımcılığı konuları sivil toplum içerisinde daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Pandeminin gerekli kıldığı izolasyonla birlikte STK'ların yeni çalışma biçimlerine uyum sağlamasını gerektirmiştir. Birçok STK, dijital dönüşüm uygulamalarını hızlandırmış, çalışmalarını hızlıca ve olabildiğince sanal ortama aktarmıştır. Türkiye'de STK'lar salgının daha ilk aylarından itibaren duruma uyum refleksi göstermiştir (TÜSEV, 2020). Ülkemizde e-genel kurul uygulaması, pandeminin bir sonucu olarak STK'ların talebi sonrası uygulamaya girmiştir. Son olarak, Covid-19 pandemisine paralel son yıllarda yaşanan küresel ekonomik daralmayla birlikte, sivil topluma yapılan bağışlarda ciddi düşüş beklentisi, STK'larda kaynak geliştirme stratejilerini gözden geçirme ihtiyacını doğurmuştur (TÜSEV, 2020).

STK'lar, küresel sorunlarla çoğu zaman yerel düzeyde mücadele etse bile bu sorunlar uluslararası işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Pandemi sırasında, kişisel koruyucu donanım ve aşı paylaşımı, iklim krizi konusunda da Taraflar Konferansı'nda yaşanan sorunlar, ulusların çıkarı söz konusu olduğunda uzlaşa ve mutabakatın zorluğunu göstermektedir. Bu noktada, ortak sorunları gündeme getirip ortak çözüm önerilerini geliştirmede STK'lar önemli bir rol oynamaktadır.

Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli meydana gelen 7,8 ve 7,6 şiddetindeki depremler, 10 ili kapsayan büyük yıkıma yol açmış, Türkiye'de on binlerce kişi ölmüş ve yaklaşık 1,5 milyon insan evsiz kalmıştır. Depremi ilk günlerinden itibaren, STK'lar ve gönüllü ağırları hızlı bir şekilde örgütlenmiş, gerek arama kurtarma faaliyetlerinde gerekse deprem sonrası çıkan acil ihtiyaçların giderilmesinde çok geniş bir alanda faaliyet göstermiştir. Engelliler, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi gruplarla çalışan STK'lar insani yardımın yanı sıra izleme çalışmaları yapmakta ve hak temelli araçlar üretmektedir. STK'ların bundan sonraki çalışmalarını, deprem bölgesinin yanı sıra depremin Türkiye genelinde orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini göz önünde bulundurarak planlamaları faydalı olacaktır.

2.4. Türkiye'deki Dinamikler ve Dünyadaki Eğilimlerin Muhtemel Yansımaları

Dünyadaki genel eğilime paralel, son dönemde Türkiye'deki STK'ların çalışmalarını etkileyen temel dinamiklerden biri dijitalleşmedir. 2020 yılında 7226 sayılı Kanun ile

Dernekler Kanununa eklenen ek madde 2 ve sonrasında 2021 yılında Dernekler Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle, STK'lar açısından dijitalleşmeyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, derneklerin her türlü kayıt ile iş ve işlemlerinin elektronik ortamda da yapılabilmesine olanak sağlanmıştır. Hâlihazırda dernek kuruluşu ve tasfiyesi hariç bütün süreçler dijital ortamda yapılabilir. Türkiye'de STK'ların dijital dönüşüm göstermesine yönelik önemli fırsatlar bulunmaktadır. Örneğin, dijitalleşme alanında verilen birçok proje desteği, genç nüfusun dijital araçları kullanmadaki yüksek istekliliği ve Türkiye'de dijital araçların sayısında ve çeşidinde geleceğe yönelik artış fırsatları kayda değerdir (Tosun, 2022: 133). Diğer yandan, araştırmalar (Abay, 2023) Türkiye'de birçok STK'nın internet sitesinin veya sosyal medya hesabının dahi olmadığını göstermektedir. Türkiye'de STK çalışanı ve yöneticilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin düşük olması, içerik üretecek kişilerin eksikliği, dijital teknoloji yatırımları için finansal kaynağın yetersizliği, STK'ların dijital dönüşüm stratejilerinin olmaması ve STK'ların çevrimiçi gelir artırıcı faaliyetler konusunda farkındalıklarının düşük olması Türkiye'de sivil toplumun dijital dönüşümünün önündeki temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır (ibid; Tosun, 2022:134).

Dünyadaki genel eğilime paralel Türkiye'deki sivil toplum içerisinde de kurumsallaşmayan, farklı nedenlerden ötürü dernekleşmeyi tercih etmeyen ve farklı çalışma alanlarına aynı anda eğilebilen gruplar yer almaktadır. Daha ziyade dinamik, esnek ve yatay bir örgütlenme modeline sahip bu grupların varlığı güçlü ve etkili bir sivil toplum için önemlidir. Bu grupların tüzel kişiliği haiz olmadığı için birçok fon programından yararlanamamaları bile gönüllü ilişkileri veya iletişim gibi belirli becerilerinin güçlendirebilmelerine yönelik destek verilebilir.

Birçok ülkede sivil toplum içerisinde uzun süredir görülen iki olgu Türkiye'de de konuşulmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki sosyal girişimciliktir. Sosyal girişimcilik, toplumsal sorunlara, sistemde bir değişim yaratmayı hedefleyerek yenilikçi, ölçülebilir ve sürdürülebilir çözümler üretmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda, sosyal girişimciliğin nihai amacı sosyal fayda üretirken sosyal etki yaratmaktır. Sosyal girişimler bunu yaparken hem bir ürün, hizmet veya model geliştirir hem de ekonomik bir değer ortaya koyar. Sosyal girişimler sorunlara tek başlarına çözüm üretmek yerine ilgili tüm aktörleri bir araya getirir. Türkiye'de de son dönemde sosyal girişimciliğe karşı artan bir ilgi görülmektedir. Ancak, ülkemizde sosyal girişimciliğin henüz kendine ait tüzel bir kişiliği bulunmamakta ve sosyal girişimler farklı tüzel kişilikler altında (örneğin dernek, vakıf, anonim şirket) altında faaliyet göstermektedir. Bu durum, hem Türkiye'deki sosyal girişimler hakkında sağlıklı veri toplanmasını zorlaştırmakta

hem de ilgili yan düzenlemelerle sosyal girişimlere çalışmalarını kolaylaştıracak imtiyazlar sağlanamamaktadır. Bununla birlikte, sosyal girişimciliğe bir yöntem olarak bakıldığında, tüzel kişiliğin sosyal girişimciliği sınırlandırabileceği de düşünülebilir. Buna karşılık tüzel kişilik yerine sertifikalama sistemiyle belirli bir statü sağlanması önerilmektedir.

Dünyada yaygın bir şekilde uygulaması bulunan ve Türkiye’de de son yıllarda giderek daha fazla ilgi gören bir diğer yapılanma sosyal kooperatifçiliktir. Sosyal kooperatifler ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü kişilerin oluşturduğu, kâr amacı gütmeyen ve kamu yararı hedefleyen özerk teşkilatlardır. Sosyal kooperatifçilik, Uluslararası Kooperatifler Birliği ve 193 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü tavsiye kararında belirtilen kooperatif tanımı, değerleri, yönetim ilkeleri gibi yaygın olarak kabul görmüş standartları paylaşmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal fayda üretme amacı ve elde edilen kârın kooperatif ortaklarına dağıtımı yerine toplumsal fayda amacıyla değerlendirmesi, sosyal kooperatiflerin ayırt edici özellikleridir. Sosyal kooperatifçilik, kalkınma sürecinde ekonomik büyüme ile birlikte gelen gelir dağılımı adaletsizlikleri, ekonomik dalgalanmalar neticesinde oluşan dönemsel işsizlik gibi sorunların çözümüne katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir. Toplumsal sorunlara yönelik farklı bir kalkınma ve sosyal katılım modeli olarak Türkiye’de son yıllarda öne çıkmaya başlayan sosyal kooperatifçiliğe özel bir mevzuat bulunmamaktadır. Sosyal kooperatifler, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulmakta, kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetleri Ticaret Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Sayıları tam olarak tespit edilememekle birlikte çeşitli alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda sosyal kooperatifin olduğu not edilmiştir. Ticaret Bakanlığı bünyesinde 2017 yılından bu yana konuyla ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Gerek sosyal girişimcilik gerekse sosyal kooperatifçilik konusunda mevzuat ve ilgili çalışmalar yürütülürken Türkiye’nin geleneksel toplumsal ilişki yapısının göz önünde bulundurulması gerektiği Komisyon tarafından ifade edilmiştir.

Fon veren kuruluşlarla STK’lar arasındaki ilişki araştırmacılar tarafından sorun olarak ele alınmış ve farklı ülke örneklerinde incelenmiştir. Bu çalışmalar, Batılı ülke ve kurumların desteğinin taban örgütlenmelerini etkisizleştirdiğini ve devlet politikalarını uygulamaya yardımcı olacak projeler yürüten profesyonelleşmiş örgütlerin, taban örgütlerinin yerini aldığını, böylelikle sivil toplumun STK’laştığını öne sürmektedir (Alvarez, 1999; Jad, 2004). Diğer yandan, STK dışından sağlanan kaynağın fon bağımlılığı yaratabildiği, dış kaynağa erişimin STK’lar arasında işbirliği yerine rekabet kültürüne yol açabildiğini ve son olarak fon avcısı veya tabela dernek denilen, kamu yararı yerine fon alma amaçlı kurulan STK’lar

yaratabildiği kaygısı mevcuttur. Bununla birlikte, fon bağımlılığının daha çok sivil toplum geleneği gelişmemiş ülkelerde daha yaygın olduğu, Türkiye’de bir sivil toplum geleneğinin 1999 öncesine dayanması sebebiyle bu durumun Türkiye için bir risk olmadığı da Komisyon üyeleri tarafından ifade edilmiştir. Bu konuda ülkemizde yapılan araştırmalar da bunu destekler niteliktedir (Zihnioğlu, 2019).

Son dönemde, girişimci hayırseverlik gibi sivil topluma yönelik yeni fonlama araçları farklı ülkelerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkiye’de girişimci hayırseverlik kavramı yeni olmakla birlikte, benzer çalışmalar uzun süredir görülmektedir. Örneğin birçok vakıf daha küçük STK’ların toplumsal fayda sağlayan projelerine hibe sağlamaktadır. Ancak bu tür uygulamalar sınırlıdır ve konu hakkında tanım karmaşası olduğu görülmektedir (Etki Yatırımı ve Sivil Toplum Konferansı, 2022, ss. 13-15).

STK’ların faaliyetlerinin yarattığı etkinin belirli veriler üzerinden, bir yöntem doğrultusunda etki ölçümlenmesinin yapılması, dünya genelinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle fon sağlayıcı kuruluşların ve kamu kurumlarının talep etmeleri sonucu Türkiye’de son birkaç yılda etki ölçümlenmesinin yaygınlaştığı görülmekle birlikte etki ölçümlemesi yeterince kullanılmamaktadır (Etki Yatırımı ve Sivil Toplum Konferansı, 2022, s. 18).

Son olarak, gerek STK’ların gerekse kamu kurumlarının aday ülke olduğumuz ve Türkiye’deki STK’lar için önemli ölçüde kaynak sağlamış olan AB’nin orta ve uzun vadeli perspektifini göz önünde bulundurması önemlidir. Orta ve uzun vadede AB’nin 3 temel konuya öncelik vereceği görülmektedir. Bunlar ikiz dönüşüm olarak anılan iklim değişikliğiyle mücadele ve dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomidir. Bununla birlikte, kısa vadede, AB’nin 6 aylık dönem başkanlığı yapan ülkenin açıkladığı programların da takip edilmesi faydalı olacaktır.

3. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

On İkinci Kalkınma Planı döneminde ekonomik, sosyal, çevresel sorunlarla temel haklar alanında karşılaşılabilecek sorunların çok boyutlu ve çok yönlü olacağı, bununla birlikte katılımcı çözümlerin daha çok öne çıkacağı beklentisi bulunmaktadır. Mevcut sorunların yanı sıra ortaya çıkabilecek sınamalar karşısında geleceği tasarlamak ve inşa etmek üzere STK'ların planlama ve politika yapım sürecine etkin bir şekilde dâhil edilmesi amaçlanmalıdır. Bu bağlamda, güçlü bir sivil toplum oluşturmaya yönelik olarak STK'ların hukuki zeminin sağlamlaştırılması, STK'ların sayısını ve niteliğini artırmak için elverişli ortamın sağlanması, STK'ların karar alma mekanizmalarına katılımının yapılandırılması, STK'ların insan kaynağının güçlendirilmesi ve STK'ların mali sürdürülebilirliklerinin sağlanması On İkinci Kalkınma Planı döneminin öncelikleri arasında olmalıdır. Demokrasi, çoğulculuk, hoşgörü, sivil katılım ve aktif vatandaşlık bilinci ile güçlendirilecek sivil toplum insani kalkınmanın da gereklerindedir.

Her bölgenin kendine has koşulları olduğunu göz önünde bulundurularak kalkınmanın bölgesel bazda ayrıştırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu itibarla, özellikle yerelde çalışan STK'ların kendi bölgelerindeki öncelikleri, ihtiyaçları, kısıtları ve fırsatları daha iyi bilecekleri ve çözüm geliştirmede kilit rol oynayabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla yerel STK'larla ilişkilerin güçlendirilmesi ve katılım sürecinin yerel STK'ları içermesi de önemlidir.

3.1. Uzun Vadeli Hedefler

Sivil topluma yönelik olarak Komisyon tarafından belirlenen, 2053 Vizyonu'nu içerecek şekilde uzun vadeli hedefler aşağıda belirtilmiştir:

- Sivil toplumun daha elverişli bir ortamda faaliyet gösterebilmesi için STK'ları ilgilendiren bütün mevzuatın bütüncül bir şekilde gözden geçirilmesi ve sivil toplumun gelişmesini destekleyici bir hale getirilmesi,
- STK'ların politika yapma ve karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılacağı yapıların tesis edilmesi,
- STK'ların vergi yüklerinin azaltılması, iş ve işlemlerinin kolaylaştırılması,
- STK'ların, kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektör gibi çeşitli paydaşlarla olan ilişkilerinin geliştirilmesinin önünün açılması,
- STK'ların gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi amacıyla etki yatırımı ile ilgili çalışmalar yapılması ve STK'lara yönelik farklı yatırım mekanizmalarının geliştirilmesi.

3.2. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028 Yılı) Hedef ve Amaçları

On İkinci Kalkınma Planı döneminin temel hedefi Türkiye’de demokrasinin gelişmesi ve insan haklarının iyileştirilmesine katkı sunan ve dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik değişime uyum sağlayan bir sivil toplumun gelişiminin desteklenmesidir.

Bu temel hedefe bağlı olarak On İkinci Kalkınma Planı dönemi için 4 temel amaç belirlenmiştir:

- Amaç 1: Sivil toplumun gelişmesi ve güçlenmesi için elverişli yasal, mali ve toplumsal ortamın oluşması,
- Amaç 2: STK’ların kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkili bir rol oynaması,
- Amaç 3: STK’ların demokratik, kapsayıcı, işbirliği, uyum yeteneği ve aktif vatandaşlık bilinci yüksek aktörler olmaları,
- Amaç 4: Küresel dinamikler ışığında ve diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak Türkiye’deki STK’ların gelişiminin izlenmesi.

3.3. Temel Amaçlara Dönük Politika ve Tedbirler

Politika Önerisi 1:

Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuatın güncellenmesi

Tedbir 1: Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü sivil toplumu geliştirici ve güçlendirici düzenlemeler yapılacaktır.

Tedbir 2: STK’ların iç ve dış denetimine ilişkin süreçler şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlenecektir.

Politika Önerisi 2:

STK’ların mali kapasitelerini güçlendirmeye yönelik düzenlemelerin yapılması

Tedbir 3: Merkezi ve yerel düzeydeki kamu kurum ve kuruluşları tarafından STK’lara aktarılan her türlü destek liyakat, etkinlik ve verimlilik temelinde kriterlere bağlanacaktır.

Tedbir 4: Yardım toplama, izin yerine bildirimle bağlanacak ve izin alma süreçleri kolaylaştırılacaktır.

Tedbir 5: Kamu kurumlarının 5018 sayılı Kanunun 29. maddesi kapsamında STK’ların çalışma alanlarına giren projelerine destek sağlanacaktır.

Tedbir 5: Vergi avantajları bütün STK'lara sağlanacaktır.

Tedbir 6: Bordrolu çalışanların STK'lara yapacağı bağışlara vergi teşviki sağlanacaktır.

Tedbir 7: Afet konusunda çalışan STK'lar gibi çalışmalarını sürdürebilmek için ekipmanlarının büyük kısmını ithal etmek durumunda kalan STK'lara yönelik olarak gümrük vergisinde vergi avantajları sağlanacaktır.

Tedbir 8: Ulusal ve uluslararası hibe ve proje duyuruları tek bir kanaldan duyurulacaktır.

Tedbir 9: Kamu alımlarında sosyal etki gözetilerek sosyal girişimler ve sosyal kooperatifler başta olmak üzere STK'lara ayrıcalık tanınacaktır.

Tedbir 10: Derneklerin ayrı bir tüzel kişiliği bulunmayan iktisadi işletmelerinin kurumlar vergisi sonrası ortaya çıkan kârlarının derneğe aktarımı menkul sermaye iradı sayılacaktır.

Tedbir 11: Kamu kurumlarına ait kullanılmayan tesislerin STK'lara açılması mevzuatla düzenlenecektir.

Tedbir 12: Yerel düzeyde valilik ve belediyeler aracılığıyla STK faaliyetlerine mekân tahsis edebilmek için illerde Sivil Toplum Merkezleri kurulacaktır.

Tedbir 13: Kamu bankalarının STK'lara uygulama kolaylıkları getirmesi sağlanacak; özel bankalar teşvik edilecektir.

Tedbir 14: Kamu kurumlarının STK'lara sağladığı fonlar için merkezi olmayan uygulama sistemi getirilecek; kaynağı sağlayan ve yürütücü kuruluş ayrılacaktır.

Tedbir 15: Kamu kurumları tarafından sağlanan hibe tahsislerinde sonuç odaklı etki ölçümü ve raporlama istenecek ve gerekli standartlar belirlenecektir.

Tedbir 16: STK'lara yönelik etki fonu, sonuç odaklı sözleşme, etki bonusu gibi yenilikçi finansman olanakları tanıtılacak ve yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 17: STK'lara yönelik kaynak çeşitliliğinin artırılması için etki yatırımı, ucuz kredi gibi yeni alanlar gündeme getirilecektir.

Tedbir 18: STK'lara yönelik proje ve hibe destek programları yaygınlaştırılacak, maddi desteklerin toplam miktarı ve proje sayısı artırılacaktır.

Politika Önerisi 3:

Toplumda sivil toplum bilincinin yerleşmesine yönelik düzenlemeler yapılması

Tedbir 19: Sivil toplum, kamu-STK işbirliği, gönüllülük, yardım ve bağış toplama gibi konularda etkili kamu spotlarının yapılması, ana akım medyada seçme (en çok izlenen) saatlerde yayımlanması sağlanacak ve sosyal medyada da benzer kampanyalar düzenlenecektir.

Tedbir 20: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından STK'ların toplum yararına hazırladığı kamu spotlarının veya kampanyalarının yayınına öncelik verilmesi sağlanacaktır

Tedbir 21: İlk ve orta öğretim müfredatına sivil toplum çalışmalarını, STK'lara katılımı ve gönüllülüğü özendirici modüller eklenmesi için Milli Eğitim Bakanlığının çalışmalar yürütecektir.

Tedbir 22: İŞKUR ve halk eğitim merkezlerinin verdiği eğitimlerde sivil toplum bilincinin yayılmasına daha fazla vurgu yapılacaktır.

Politika Önerisi 4:

STK'ların karar alma, politika yapım ve politikaların izleme ve denetleme süreçlerine etkin bir şekilde katılımının sağlanması.

Tedbir 23: Mevzuat hazırlama ve değiştirmeye süreçlerine STK'ların etkili bir şekilde ve eşit paydaşlar olarak katılımı yasal düzenleme ile garanti altına alınacak ve gerekli kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.

Tedbir 24: STK'ların demokratik katılım ve kamu kurumlarıyla ilişkisini düzenleyen mevzuat katılımcılık, şeffaflık ve kapsayıcılık ilkelerine dayalı olacaktır.

Tedbir 25: Sivil toplum alanında yapılacak düzenleme ve politika yapım süreçlerine kamu kurumlarının STK'ları katmasını zorunlu kılacak düzenleme yapılacak ve bunun mekanizmaları oluşturulacaktır.

Tedbir 26: Paydaş STK'ların seçiminde, eşitlikçi, şeffaf ve tarafsız davranılmasının güvence altına alınması amacıyla standartlar belirlenecektir.

Tedbir 27: Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarına ilgili STK'ların katılımının artırılması, görüş ve önerilerinin alınması ve bu sürecin açık, şeffaf ve kapsayıcı bir şekilde işletilmesinin zorunlu hale getirilmesi için meclis içtüzüğünde değişiklik yapılacaktır.

Tedbir 28: Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde bir sivil toplum masası kurulacaktır.

Tedbir 29: Yerel düzeydeki kamu kurumlarında işbirliği protokolü için gerekli merkezi onay yerine kamu kurumlarının il müdürlüklerine de yerel yetki verilerek bürokrasi kolaylaştırılacaktır.

Tedbir 30: Kamu kurumlarının içerisinde sivil toplumla ilişkiler birimleri kurulacak ve bu bütüncül bir mevzuatla yapılandırılacaktır.

Tedbir 31: İcracı bakanlıkların yereldeki örgütlenmelerinin altında sivil toplum merkezleri oluşturulacaktır.

Tedbir 32: STK'ların yerel yönetimlerde istişare ve karar alma süreçlerine dâhil edilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 32: STK'ların savunuculuk alanında kapasitelerini geliştirici eğitimler düzenlenecektir.

Tedbir 34: Kamu kurumlarındaki yöneticiler de dâhil çalışanların farkındalığının artırılması için STK'lara üyelik veya STK'larda gönüllü çalışma teşvik edilecektir.

Tedbir 35: Kamu kurumlarında STK'larla ilgili çalışan kamu görevlilerinin STK'lara daha iyi hizmet verebilmeleri için güncel bilgi ve iyi uygulamalar aracılığıyla niteliksel ve niceliksel olarak güçlendirilecek ve bunun için eğitim araçları geliştirilecektir.

Tedbir 36: Kamu kurumlarında STK'lar ile beraber çalışanlara yönelik çeşitli teşvik, eğitim ve terfi olanakları ile bir kariyer hedefinin oluşturulması sağlanacaktır.

Tedbir 37: STK'ların faaliyetlerini ve raporlarını ilgili tüm kamu kurumlarına daha iyi tanıtabilmesini sağlamak üzere DERBİS (Dernekler Bilgi Sistemi) içinde bazı ek modüller geliştirilecek ve tüm kamu kurumlarının kullanımı için ortak bir veri tabanı oluşturulacaktır.

Tedbir 38: Kamu kurumlarının sivil toplumla ilgili ve/veya STK'larla birlikte yaptıkları çalışmalarla ilgili bilgi, tecrübe ve iyi örnek aktarımının kurumsallaşması, bu çalışmaların birbirini gören bir sistem üzerinden paylaşılması sağlanacaktır.

Tedbir 39: Kamu kurumları ve STK'ların birbirini daha iyi tanımasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 40: Kamu kurumlarının STK'larla işbirliği dışında kuracağı ilişkinin esasları belirlenecektir.

Tedbir 41: Kamu kurumlarının stratejik plan hazırlıkları öncesinde ilgili STK'lar ile bir araya gelmesi ve stratejik planlamalarını STK'larla işbirliğinde içerisinde yapması sağlanacaktır.

Tedbir 42: STK'ların ve meslek kuruluşlarının katılımıyla, merkezi ve yerel idarelerin altyapı yatırımlarının planlanması çalışmalarında ortak karar süreçleri geliştirilecektir.

Politika Önerisi 5:

STK'ların kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi.

Tedbir 43: STK'larda yetenek keşfi, kaynak geliştirme, gönüllü hakları ve yaygın eğitim çalışmalarına dönük kapasite artırıcı faaliyetler geliştirilecektir.

Tedbir 44: STK'larda çalışma bir meslek alanı olarak tanımlanacak ve TÜİK'e bununla ilgili meslek kodu girilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 45: STK'larda istihdamın teşvik edilmesi amacıyla vergi avantajları sağlanacak ve SGK prim teşviki verilecektir.

Tedbir 46: Özel sektör, insan kaynağı konusunda sahip olduğu uzmanlığı STK'lara aktarması için teşvik edilecektir.

Tedbir 47: Dernek kurmak için yer (adres) gösterme zorunluluğunun kaldırılacaktır.

Tedbir 48: STK'lar stratejik plan hazırlamak için teşvik edilecektir.

Tedbir 49: Islak imzanın yanı sıra elektronik imza kullanımına geçilecektir.

Tedbir 50: İŞKUR'un ve halk eğitim merkezlerinin vereceği eğitimlerle STK'lara yönelik mali işler ve insan kaynağı uzmanlarının yetiştirilmesi eğitimleri eklenecektir.

Tedbir 51: Mevcut beyannamelerde STK'ların faaliyetlerinin etkisini ölçecek düzenlemeler yapılacaktır.

Tedbir 52: STK'ların yıllık bütçe, faaliyet raporu ve genel kurul bilgilerinin internet sayfalarında düzenli ve şeffaf biçimde yayımlanması sağlanacak ve STK'larda iç denetim sisteminin güçlendirilmesi teşvik edilecek ve STK'lara bu konularda rehberlik edilecektir.

Tedbir 53: STK'ların, kamu kurumlarının, özel sektörün ve akademinin katılımıyla önce bölgesel, daha sonra ulusal ölçekte bir Sivil Toplum Şurası toplanacaktır.

Tedbir 54: Farklı bölgelerdeki yerel STK'ların öncelik ve sorunları tespit edilecek ve bunlar STK'lara verilen eğitim ve desteklerde göz önünde bulundurulacaktır.

Tedbir 55: STK'ların uluslararası teşkilatlanmalarını ve işbirliklerini artırıcı program ve destekler geliştirilecektir.

Tedbir 56: Afet sonrası arama-kurtarma-müdahale, insani yardım, psikososyal destek ve eğitim gibi alanlarda faaliyet gösteren STK'ların kapasitesini geliştirmek üzere proje bazlı destekler sunulacaktır.

Tedbir 57: Afet sonrası psikososyal destek hizmeti vermeyi planlayan ulusal ve uluslararası STK'lar ve üniversitelerin işbirliğine ve kapasitelerinin artırılmasına yönelik proje ve programlar desteklenecektir.

Politika Önerisi 6:

İlgili kamu kurumlarının sivil toplum alanında topladığı verilerin uluslararası standartlarla uyumlu, karşılaştırılabilir ve kamuoyunun erişimine açık bir veri tabanında toplanması çalışmalarının tamamlanması.

Tedbir 58: Verilerin nasıl toplanması gerektiği, kimlerin hangi veriye erişebileceği, verilerin ne kadar süreyle saklanacağı gibi konuları kapsayan veri yönetimi ile ilgili bir ön çalışma yapılacaktır.

Tedbir 59: TÜİK tarafından NACE kodlarının verilmesine ilişkin standartların oluşturulması tamamlanacaktır.

Tedbir 60: Dernekler dışında kalan STK'lara COPNI kodunun verilmesine ilişkin, ilgili kamu kurumları TÜİK ile birlikte sınıflandırma çalışmaları yapacaktır.

Tedbir 61: STK'larla ilgili kamu kurumlarının topladığı verilerin, STK'ların kapasitelerini de ortaya koyacak şekilde çeşitliliği artırılacak ve ulusal istatistik sistemine dâhil edilecektir.

Politika Önerisi 7:

Sivil toplum alanında araştırmaların teşvik edilmesi

Tedbir 62: Sivil toplum üzerine ve STK'ların da katılabileceği TÜBİTAK araştırma destekleri oluşturulacaktır.

Tedbir 63: 100/2000 YÖK doktora bursu programında sivil toplum, 100 Öncelikli Tematik Alan içerisine alınacaktır.

Tedbir 64: Milli Eğitim Bakanlığı Yurt Dışı Yüksek Lisans ve Doktora programında sivil toplum alanındaki çalışmalar önceliklendirilecektir.

3.4. Plan Amaç, Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla İlişkisi

BM, yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele etmek ve iklim değişikliğinin üstesinden gelmek amacıyla, 2015 yılında 17 amaç içeren Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemini kabul etmiştir. Ülkeler bu 17 amaca yönelik yol haritalarını belirlemiştir.

STK'lar bu sürecin önemli bir parçasıdır. Bir yandan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının tamamı STK'ların çalışmalarıyla kesişmektedir. STK'lar sundukları hizmetlerle amaçların gerçekleştirilmesi için sahada önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan STK'lar, özellikle özel ihtiyaç sahibi grupların seslerinin duyurulmasında önemli bir temsiliyet rolüne sahiptir. Son olarak, STK'lar birer gözlemci olarak süreci takip etmektedir.

17. Sürdürülebilir Kalkınma Amacı, sürdürülebilir kalınmayı gerçekleştirebilmek için işbirliklerine yönelik hedefleri ortaya koymaktadır. 17.17 numaralı hedef “Ortaklıkların deneyim ve kaynak sağlama stratejileri paydasına dayanan kamu, kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi”ni belirtmektedir (BM, 2015). Bu hedefin göstergesi olarak da “Kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarına taahhüt edilen ABD doları miktarı” (BM, 2015, 17.17.1) belirlenmiştir. Komisyon, STK'ların kamu kurumları başta olmak üzere farklı aktörlerle işbirliğinin geliştirilmesinin kalkınma amaçlarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekliliğini kabul etmektedir. Bu itibarla, STK'ların kamu kurumları ve özel sektörle ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik politika ve hedefler bu Özel İhtisas Komisyonu Raporunda yer almaktadır.

Türkiye’de sivil toplum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları konusunda giderek daha bilinçli hale gelmiştir. Özellikle AB destek programları kapsamında proje başvurusu yapan STK'ların, projelerini kurgularken Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına atıfta bulunmakta, bu doğrultuda projeler hazırlamakta olduğu ve bazı sonuçlar elde etmeye çalıştığı gözlenmiştir. Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporları STK'larla işbirliği içerisinde hazırlanmaktadır. Bu süreçte STK'lar önemli katkı sunmaktadır. Diğer yandan kamu kurumlarınca yürütülen STK'lara yönelik destek programlarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla yeteri kadar ilişki kuramadığı Komisyon tarafından bir sorun olarak dile getirilmiştir. Bu sebeple, yeni destek programları hazırlanırken, programların Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla güçlü bir ilişki kurmasına dikkat edilmelidir.

2030 Gündemi, ilgili paydaşların 2030 Gündemi’nin uygulanmasına katkılarını raporlaması çağrısında bulunur (BM, 2015, paragraf 89). Bu bakımdan, STK'ların

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bağlamında yaptıkları çalışmalarını ölçümleyen ve kayıt altına bir yapının kurulması faydalı olacaktır. Aynı zamanda, kamu kurumları, sivil topluma yönelik fon planlama stratejilerini belirlenirken Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları yol haritası bağlamında, bu 17 amaçtan hangilerinin destekleneceğine de bakması önemlidir. Son olarak, TÜİK ve Strateji ve Bütçe Başkanlığının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilgili portalları bünyesinde STK'ların bilgi ve deneyim paylaşımı yapabilmeleri önemlidir.

Bu noktada, STK'ların yalnızca hizmet sunan birer aktör olarak görülmemesi gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşılmasında STK'lar aynı zamanda hem özel ihtiyaç sahibi grupların seslerini daha iyi duyurabilmelerine aracılık eden hem de süreci izleyip denetleyen bir aktör olarak oynayacağı önemli roller bulunmaktadır. STK'ların faaliyetleri için elverişli bir ortamın bulunması, sivil toplumun Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına katkısını güçlendirecektir.

3.5. Plan Hedeflerini Gerçekleştirmek İçin Yapılması Önerilen Araştırmalar

Kalkınma Planının hedef ve amaçlarına ulaşması için farklı alanlarda araştırmalar ve çalışmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

STK'lara yönelik güncel veri toplanması ve veri yönetimi öncelikli bir çalışma konusudur. İlk olarak, STK'lardan ne tür verilerin hangi formatta toplandığı ve mevcut verilere ek olarak başka ne tür verilere ihtiyaç duyulduğuna yönelik bir haritalandırma çalışmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunu yaparken, veriye kimlerin erişimi olacağı ve verilerin ne kadar süreyle veri tabanında kalacağı gibi veri yönetimiyle ilgili bir ön çalışmanın da yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmaların verinin nasıl daha etkin toplanabileceği, bunların hangilerini hangi kurumun toplayacağı ve verilerin uluslararası standartlarla uyumlu olması gibi soruların üzerine eğilmesi önemlidir.

Sosyal kooperatifçiliğin Türkiye'de potansiyelinin belirlenmesi için bu konuda bir saha çalışması yapılması faydalı olacaktır. Bu çalışma, aynı zamanda sosyal kooperatifçilik üzerine yasal düzenlemeleri kolaylaştırması için de önemlidir.

STK'ların karar alma ve politika yapım sürecine daha güçlü katılabilmesi için kamu kurumlarının ihtiyaç analizini içeren ve sivil toplumdan beklentilerini ölçen bir araştırma yapılması gerekmektedir. Bu araştırmanın, STK'lar gibi kamu kurumlarının da homojen yapılar olmadığına, farklı kamu kurumlarının sivil toplumla deneyimlediği ilişki ve süreçlerin gösterdiği farklılığa dikkat etmesi önemlidir. Aynı zamanda kamu kurumlarının özellikle demokratik katılım konusunda güçlü ve zayıf yönlerinin araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunlara paralel olarak, STK'lar ve kamu kurumlarının birbirlerine yönelik karşılıklı algısını ölçen ve bu karşılıklı algıyı iyileştirebilecek tedbirleri saptayan güncel araştırmalar yapılması faydalı olacaktır.

Projelerin sosyal etkilerinin ölçümü için uluslararası modellemelerin incelenmesi gerekmektedir. Bu modellemelerden yola çıkarak STK'ların kamu kurumlarıyla veya kamu kurumlarından gelen finansmanla uyguladıkları projeler için sosyal etki analizleri yapılması önemlidir.

Sivil toplum alanındaki küresel eğilimlerin düzenli olarak takip edilmesi, bu eğilimlerin gelecek perspektifiyle ve Türkiye'deki gelişmelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi büyük öneme sahiptir.

Günümüz teknolojilerinden sivil toplumun faydalanabileceği çevrimiçi bağış yöntemleri, e-dernek kurma gibi konuların incelenmesi ve bu sistemlerin hangilerinin Türkiye'deki sivil topluma nasıl uyarlanabileceğinin ve yaygınlaştırılabileceğinin araştırılması dikkate alınması gereken bir konudur.

Son olarak, STK'ların üyelik ve insan kaynağı yapısının STK'ların sürdürülebilirliği üzerine etkisi araştırmaya ihtiyaç duyulan bir diğer alandır. Bu itibarla taban hareketinden gelen STK'larla profesyonel çalışanlar üzerinden örgütlenen STK'lar arasında sürdürülebilirlik faktörlerinin ölçülmesi için bir araştırmanın yapılması STK'ların sürdürülebilirliğini anlamaya yardımcı olacaktır.

4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

On İkinci Kalkınma Planı döneminde, ekonomik, sosyal, çevresel sorunlarla temel haklar alanında karşılaşılabilecek sorunların oldukça karmaşık ve çok yönlü olacağı öngörülmektedir. Buna bağlı olarak, katılımcı çözümlerin daha fazla önem kazanacağı beklenmektedir. Mevcut sorunların yanı sıra, gelecekte ortaya çıkabilecek zorluklarla başa çıkmak için STK'ların planlama ve politika yapım süreçlerine etkin bir şekilde dâhil edilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçları ve önerileri dikkate alınarak mevcut sorunların üstesinden gelmek için etkili bir strateji belirlenebilir, eşitlik ve sosyal adaleti destekleyen daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek inşa edilebilir.

STK'ların kamu politikalarının sadece planlama ve yapım süreçlerinde değil, aynı zamanda izleme ve denetlenmesinde de aktif rol üstlenmesi önemlidir. STK'lar kamu politikalarını izleyerek bu politikaların ve uygulamaların şeffaflığını ve hesap verebilirliğini teşvik edebilir, bunların kamu yararına hizmet ettiğini doğrulayabilir. Dahası, STK'lar, kamu politikalarının uygulanmasında yolsuzluğu tespit etmekte rol oynayabilir. Süreçleri dikkatle inceleyerek, kamu kaynaklarının kötüye kullanımı veya diğer sorunları tespit edebilir ve düzeltici eylem önerileri geliştirebilir. Kamu politikalarının uygun işleyişi, toplumun refahı ve daha genel olarak kalkınma için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, kamu politikalarının şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlamak için gerekli mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. STK'lar, kamu politikalarını izleyerek ve denetleyerek iyi yönetişimin teşvik edilmesinde son derece önemli bir rol oynayabilir.

STK'ların kamu politikalarının planlama, yapım ve izleme süreçlerine katılmasının bir diğer önemli boyutu, bu politikaların insan haklarına uygunluğunun sağlanmasıdır. STK'lar, kamu politikalarının uluslararası insan hakları standartlarına uygunluğunu sağlamak için politikaları insan hakları perspektifiyle inceleyebilir. Böylece, politikaların insan haklarına uygunluğunun ihlal edilebileceği alanları tespit edebilir ve politikaların hak temelli olmasını sağlamak için değişiklikler talep edebilir. Sonuç olarak, şeffaflığı ve hesap verebilirliği teşvik ederek, yolsuzluğu tespit ederek ve çözerek, insan haklarına uyumu destekleyerek, sosyal adaleti ve eşitliği teşvik ederek sivil toplum daha adil, demokratik ve refahı olan bir toplum oluşmasına yardımcı olabilir.

STK'ların karar alma süreçlerine katılması On Birinci Kalkınma Planının temel amaçları arasındadır. Buna bağlı olarak da kamu kurumları ve STK'lar arasında işbirliğinin tesis edilmesi, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün hazırlık

aşamasında olan taslak 2024-2028 Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planında stratejik amaçlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de STK’ların politika yapım ve karar alma süreçlerine katılımıyla ilgili son dönemde umut verici adımlar atılmıştır. Örneğin, birçok kamu kuruluşunun bünyesinde STK’ların katılımını ve etkinliğini artırmak için ilgili birimler kurulmuştur. Ayrıca, bazı kamu kurumları, geniş bir paydaş grubuyla işbirliğini ve istişare mekanizmasını güçlendirmek amacıyla, STK’ların da dâhil olduğu kurullar veya benzeri yapılar oluşturmuştur. Bazı durumlarda, kamu kurumlarının belirli bir konuda daha iyi politika geliştirebilmek için STK’larla istişare ettiği geçici yapılar ve süreçler de görülmektedir. Bu gelişmeler olumlu olmakla birlikte STK’ların politika yapım ve karar alma süreçlerine katılımı kamu kurumları içerisinde henüz yaygın değildir. Ayrıca, STK’ların katılımını ilgilendiren süreçlerin şeffaf, hesap verebilir ve önceden belirlenmiş somut ve nesnel kriterlere bağlı olması önemlidir.

Diğer yandan, STK’ların, politika yapım ve karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılabilecek bir kapasiteye sahip olmaları gerekmektedir. Gerek daha büyük STK’lar gerekse kamu kurumları tarafından savunuculuk da dâhil olmak üzere birçok konuda STK’lara yönelik kapasite geliştirme eğitimleri verilmektedir. Bu eğitimlerden geçtiğimiz yıllar içerisinde çok sayıda STK faydalanmıştır. Bununla birlikte, STK’ların kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik desteklerin devam edilmesi ve sivil toplum içerisinde yaygınlaştırılması önemlidir.

Tüm bu sebeplerle, Türkiye’de demokrasinin gelişmesi ve insan haklarının iyileştirilmesine katkı sunan bir sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi, On İkinci Kalkınma Planı dönemi temel hedeflerinden biridir. Demokrasi, çoğulculuk, hoşgörü, sivil katılım ve aktif vatandaşlık bilinci ile güçlendirilecek sivil toplum, insani kalkınmanın da gereklerindedir.

Teknolojik dönüşüm, birçok alanda olduğu gibi STK’ların çalışmalarını ve iş yapma biçimlerini etkilemektedir. Yeni teknolojik araçlar STK’lara örgütlenme, kaynak yaratma ve demokratik katılım konularında yeni imkânlar sunmaktadır. Diğer yandan, dijital teknolojilerin STK’lar tarafından yaygın bir biçimde kullanılmasının bazı riskleri de beraberinde getirdiği görülmüştür. Örneğin, bu tür araçlar gönüllülük ruhunu olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, siber saldırılar ve kişisel verilerin korunması gibi konular STK’lar için yeni riskler oluşturmaktadır.

Son dönemde, Türkiye’de sivil toplum içerisinde özellikle bazı grupların dijital olanakları etkin bir şekilde kullandıkları ve örgütlenmelerinde yenilikçi modeller geliştirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte, araştırmalar, sivil toplumun genelinde dijital okuryazarlık

seviyesinin düşük olduğunu, dijital teknoloji yatırımları için yeterli finansal kaynağın bulunmadığını ve STK'ların genel olarak farkındalıklarının düşük olduğunu göstermektedir.

STK'ların odağında daha ziyade yerel ve ulusal ihtiyaçlar olmakla birlikte, STK'ların çalışmaları küresel koşullardan bağımsız olarak düşünülemez. İklim krizi, Covid-19 pandemisi ve ekonomik daralma gibi küresel sorunlar siyasi ve ekonomik koşulları etkilemekte, dünya genelinde yeni ihtiyaçlar doğurmakta ve böylelikle STK'ların çalışmalarını şekillendirmektedir.

Tüm bu sebeplerden ötürü, dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik değişime uyum sağlayan bir sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi On İkinci Kalkınma Planı dönemi temel hedeflerindendir.

KAYNAKLAR

- Abay, T. E. (2023). *Sivil Toplum Örgütlerinin Kapasitesi ve Sınırlılıkları*. Ankara: STGM.
- Alvarez, S. E. “Advocating Feminism: The Latin American Feminist NGO ‘Boom’.” *International Feminist Journal of Politics* 1, no. 2 (1999): 181–209.
- Ataman, H. 2022. *Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğünün Genel Görünümü-II*. STGM: Ankara.
- Avrupa Birliği Komşuluk ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü. 2022. Genişleme Bölgesindeki Sivil Topluma AB Desteği için Komşuluk ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü Rehber 2021-2027. Üsküp: 2022.
- Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi. 1999. Avrupa’nın İnşasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Katkısı. Brüksel: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi.
- Avrupa Komisyonu. 2001. Avrupa Yönetişimi Üzerine Beyaz Kitap. COM(2001) 428. Brüksel
- Avrupa Konseyi Uluslararası STK’lar Konferansı. 2009. Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedda> .
- Birleşmiş Milletler. 2020. Protection And Promotion of Civic Space, UN Guidance Note, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CivicSpace/UN_Guidance_Note.pdf.
- Birleşmiş Milletler. 2015. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Genel Kurul tarafından kabul edilen Karar 21 Ekim 2015 70/1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>.
- Birleşmiş Milletler. 2022. Who We Are. <https://www.un.org/en/civil-society/page/about-us>.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi. 2014. Sivil Toplum Alanı Üzerine 27/31 Sayılı Karar.
- Çarkoğlu, A. ve Aytaç, S. E. 2016. *Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik*. İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2023. 2022 Yılı Genel Faaliyet Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/06/Genel-Faaliyet-Raporu-2022.pdf>

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü. 2023. Trade Union Dataset. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TUD>.

Erdoğan, E. ve Uyan Semerci, P. 2018. *Fanus'ta Diyaloglar. Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Etki Yatırımı ve Sivil Toplum Konferansı. 2022. Konferans Raporu.

Heylen, F., Willems, E. ve Beyers, J. Do Professionals Take Over? 2020. Professionalisation and Membership Influence in Civil Society Organisations. *Voluntas* 31, 1226–1238.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023a. Sendikalara İlişkin İstatistikler, <https://www.siviltoplum.gov.tr/sendikalara-iliskin-istatistikler>.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023c. Dernekler Üye Sayısı.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023b. Derneklerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023d. 2021 Neviye Göre Gelir Dağılımı.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023e. Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023f. Derneklere Ait Gelir Toplamları, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklere-ait-gelir-toplamlari>.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023g. İllere Göre Derneklerdeki Çalışan Sayıları, <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-derneklerdeki-calisan-sayilari>.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2023h. İzin Almadan Yardım Toplama Hakkına Sahip Kuruluşlar. <https://siviltoplum.gov.tr/izin-almadan-yardim-toplama-hakkina-sahip-kuruluslar>.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2021. Mevcut Durum, Yol Haritası ve Mevzuat Önerisi Raporu. T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü: Ankara

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. 2020. Yasal Çerçeve ve Kapasite Geliştirme Projesi Anket Çalışması Analiz Raporu. Ankara

Jad, I. 2004. “The NGO-isation of Arab Women’s Movements.” *Institute of Development Studies Bulletin* 35, no. 4: 34–42.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022. Yeni Vakıflar. <https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/yeni-vakiflar>

Open Government Partnership. 2023. About. <https://www.opengovpartnership.org/about/>

Putnam, R. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Rane, H. ve Salem, S. 2012. Social Media, Social Movements and The Diffusion of Ideas in The Arab uprisings. *Journal of International Communication* 18(1): 97-111

Rolfe, B. 2005. Building An Electronic Repertoire of Contention. *Social Movement Studies* 4(1): 65–74.

Sandoval-Almazan, R. and Gil-Garcia, J. R. 2014. Towards Cyberactivism 2.0? Understanding The Use of Social Media and Other Information Technologies For Political Activism and Social Movements. *Government Information Quarterly* 31(3): 365-378.

STÇM ve Göç Merkezi. 2019. *Türkiye’de Gönüllülük Araştırması, 2019, 13-14 Aralık 2019, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul*

Tocqueville, A. De. (2000 [1835–1840]). *Democracy in America*. Chicago, IL: Chicago Üniversitesi Yayınları.

Tosun, U. 2022. Sivil Toplum Dijitalleşmesi Raporu. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürü ve Hacettepe Üniversitesi.

TÜSEV. 2020. Covid-19 Salgınının Türkiye’de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi – II Raporu. TÜSEV

TÜSEV. 2018. Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2018 Türkiye Raporu. https://tusev.org.tr/usrfiles/images/Monitoring_AnketSonuc_RaporuTR.26.08.19_Final.pdf.

MİKADO Sürdürülebilir Kalkınma Danışmanlığı. 2017. Sosyal Finansman Rehberi. İstanbul: KUSİF Yayınları.

Yardım Kuruluşları Vakfı. 2016. Gross Domestic Philanthropy: An International Analysis of GDP, Tax and Giving <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-policy-and-campaigns/gross-domestic-philanthropy-feb-2016.pdf>.

Yardım Kuruluşları Vakfı. 2022. World Giving Index 2022 A Global View of Giving Trends https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022_210922-final.pdf.

Yaşama Dair Vakıf. 2022. Sivil Toplumun Siyaset ve Karar Mekanizmalarıyla İlişkilerinin İncelenmesi Araştırması. <https://yada.org.tr/wp-content/uploads/2022/09/Siyaset-ve-Sivil-Toplum-Ara%C5%9Ft%C4%B1rma-Raporu-A%C4%9Fustos-2022.pdf>.

Zihnioğlu, Ö. 2020. EU-Turkey Relations. Civil Society and Depoliticization. Londra ve New York: Routledge.

Zihnioğlu, Ö. 2019. European Union Funds and The Assumed Professionalization of Turkish Civil Society Organizations, *Turkish Studies*, 20:5, 657-679.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI
Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-64-9

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILMAZ.